

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Ärikorralduse instituut

Cathy Sildver

**KOOSTÖÖVORMID ETTEVÕTETEGA ÕPILASTE
ETTEVÕTLUSPÄDEVUSE ARENDAMISEL KOSE VALLA
ÜLDHARIDUSKOO LIS**

Magistritöö

Õppekava TATM, peeriala ettevõtte ja ekspordi juhtimine

Juhendaja: Marianne Kallaste, MA

Tallinn 2022

Deklareerin, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 11623 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Cathy Sildver.....

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 176829TATM

Üliõpilase e-posti aadress: cathy.sildver@gmail.com

Juhendaja: Marianne Kallaste, MA:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE TAUST	8
1.1. Ettevõtlushpädevus ja selle arendamine koolides.....	8
1.2. Ettevõtlushpädevuse mudelite käsitleused.....	12
1.3. Koostöö ja koostöövormid kooli ning ettevõtete vahel.....	17
2. EMPIIRILINE OSA.....	24
2.1. Uurimuse eesmärk ja uurimusküsimused.....	24
2.2. Andmete kogumise meetod ja tulemuste töötlemine.....	25
2.3. Valimi koostamise põhimõtted.....	27
2.4. Uuringu tulemused.....	28
2.4.1. Kvantitatiivse uuringu tulemused.....	29
2.4.2. Kvalitatiivse uuringu tulemused.....	36
2.5. Arutelu ja järeldused.....	39
2.6. Piirangud ja ettepanekud.....	44
KOKKUVÕTE	45
SUMMARY	48
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU.....	52
LISAD	61
Lisa 1. Ettevõtlushpädevuse enesehindamise küsimustiku struktuur gümnaasiumile.....	61
Lisa 2. Ettevõtlushpädevuse küsimustik õpilastele	64
Lisa 3. Intervjuukava ettevõtetele	65
Lisa 4. Ettevõtlush alapädevused soo alusel ettevõtlushpädevuse osade kaupa.....	67
Lisa 5. Ettevõtlush alapädevuste keskmised klasside alusel	69
Lisa 6. Korrelatsioonimaatriks.....	70
Lisa 7. Koostöövormid kirjanduses ning ettevõtjate seisukohad.....	71
Lisa 8. Uuringus osalenud ettevõtete kodeeritud tabel	72
Lihtlitsents	74

LÜHIKOKKUVÕTE

Eesti tööturg vajab täna tulevikutöötajaid, kes on digipädevad, tugeva andmeanalüüsi oskusega kuid samal ajal empaatilised ja loovad. Selliste oskuste, omaduste ja hoiakutega ettevõtlike inimeste leidmine on muutumas tööturul problemaatiliseks, sest koolinoorte ettevõtlikkuse tase, kes peagi astumas tööellu, on ebahühtlane.

Käesoleva magistritöö eesmärk on tuua välja erinevaid võimalusi, kuidas koostöös ettevõtjatega toetada õpilaste ettevõtlushpädevuse arendamist, et kinnistatada valmisolekut muudatusteks oskuste ja tööturu valdkonnas ning targa ettevõtluse kasvuks maapiirkonnas.

Empiirilises osas kasutatakse kombineeritud uurimust. Kvantitatiivse uuringu raames leitakse üldhariduskooli õpilaste ettevõtlikkust enim mõjutavad alapädevused. Kvalitatiivse uuringu tulemused kohalike ettevõtjatega toovad esile ettevõtjate ootused tulevikutöötaja olulistele pädevustele ning valmiduse koostööks kooliga.

Uuringu tulemuste põhjal selgub, et õpilased hindavad ettevõtluse alapädevustest kõrgeimaks enda koostööoskust ning arenguuskumust; madalaimaks emotsioonidega toimetulekut, planeerimisoskust ning finantskirjaoskust. Samuti selgub tulemustes, et kohalikud ettevõtjad on valmis koostööks teatud koostöövormide kaudu, pidades sealjuures oluliseks toetada õpilaste pädevust enesejuhtimises, väärtust loovas mõtlemises ja lahenduste leidmises ning sotsiaalsete olukordade lahendamises kuid mitte nii suurel määral äriideede avastamises.

Lähtuvalt saadud tulemustest teeb töö autor ettepaneku uurida kas ja kuidas teised üldhariduskoolid hindavad õpilaste ettevõtlushpädevust. Lisaks võrrelda teiste valdade kohalike ettevõtete koostöö osakaalu kohalike üldhariduskoolidega ning kaardistada nende huvi naabervalla õpilaste ettevõtlushpädevuste arendamisel.

Võtmesõnad: ettevõtlushpädevus, koostöö, koostöövorm

SISSEJUHATUS

Eestis ja teistes Euroopa riikides on suureks kitsaskohaks kahanev tööeline elanikkond, mis mõjutab majanduse konkurentsivõimet. Lisaks on aeglustunud ettevõtlus väiksema ettevõtlusaktiivsusega maapiirkondades, mis on tingitud osaliselt nooremaeliste rändega linnapiirkondadesse (Vabariigi Valitsus 2018, 3), seda aktiivsemalt 15–24-aastaste noorte seas (Tilk *et al.* 2021).

Keskkooli lõpetamise järgselt seisavad noored silmitsi keerukate ja oluliste finantsotsustega kuid paraku on finantskirjaoskuse tase ning sellega seotud tegurite tulemused keskkooliõpilaste seas nõrgad (Erner *et al.* 2016). Eesti koolide õpetajad toovad välja õpilaste huvi finantsmajanduse, rahatarkuse ja investeerimise valdkondades (Elenurm *et al.* 2020), ka noored ise peavad oluliseks ettevõtlikuse ja rahalise pädevuse teemade käsitlemist, kuid on seisukohal, et koolides ei õpetata neid aineteemasid piisavalt (Eurobarometer 2019).

OSKA uuringu aruandes (Eesti tööturg täna ja homme, 2020) tuuakse esile selliste tulevikutöötajate vajadus, kes on nutikad, oskavad kasutada tehnoloogiat erinevatel elualadel ning omavad ametikohal tugevat andmeanalüüsi oskust, empaatiavõimet ja loovust. Tööandjad leiavad, et koolilõpetajad pole valmis omandatud teoreetilisi teadmisi kasutama praktikas ning tulevastel töötajatel napib praktilist kogemust (Gawrycka *et al.* 2020). See võib olla tingitud tippspetsialistide ja juhtivatel ametikohtadel olevate (Vabariigi Valitsus 2018, 3) ning spetsiifilistest äri- ja majandusoskustega inimeste puudusest (Rosenblad 2020).

Magistritöö uurimisprobleemiks on koolilõpetajate vastavus tööandjate esitatud ootustele töökohal töötamiseks (Gawrycka *et al.* 2020). Seega on vajalik uurida, mida peaks koolides teisiti õpetama ning ettevõtluspädevuse arendamine on üks võimalus edukamate lõpetajate kujundamisel koolis (Arro *et al.* 2018a). Sellest lähtuvalt on töö eesmärk tuua välja jätkusuutlikud koostöövõimalused Kose valla üldhariduskooli ja kohalike ettevõtete vahel, et toetada õpilaste ettevõtluspädevuse arendamist, mis kinnistaksid valmisolekut muudatusteks oskuste ja tööturu valdkonnas ning targa ettevõtluse kasvuks maapiirkonnas. Koostöövõimaluste all peab autor silmas valla ettevõtete

valmisolekut haridusasutusega omavaheliseks pikaajaliseks koostööks võimalike koostöövormide kaudu.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised kolm uurimisküsimust:

1. Kuidas hindavad maapiirkonna üldhariduskooli õpilased ettevõtluspädevuse alapädevusi, ettevõtluskogemust ning tööalaseid valikuid?
2. Kuidas näevad ettevõtted koostööd kooliga, et tööturul oleksid pädevad noored?
3. Millised koostöövormid toetavad ja arendavad koostöös kohalike ettevõtetega õpilaste madalalt hinnatud ettevõtluse alapädevusi?

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks on läbi viidud kaks uuringut. Kvantitatiivse uuringu meetodina koguti 121 õpilase vastused Haridus- ja Noorteameti poolt loodud ettevõtluspädevuse enesehindamisküsimustikust gümnaasiumile. Andmete kogumiseks, analüüsimiseks ja tulemuste töötlemiseks kasutatakse *Google forms* uuringute haldustarkvara ning programme IBM SPSS Statistics, MS Excel 2010. Andmed on edaspidiseks sisendiks haridusasutuse juhtkonnale, et toetada kooli väärtuste senisest veelgi teadlikumat juhtimist ning leida uusi võimalusi koostööks väliste huvigruppidega.

Kvalitatiivse uuringu meetodina kogutase andmed töö autori poolt koostatud küsimustikule Kose valla kohalike ettevõtetelt semistruktureeritud intervjuu meetodil. Andmete analüüsimiseks kasutatakse programme MS Word ja Excel 2010. Lisaks üldhariduskoolile on intervjuude analüüsist saadud andmed, hinnangud üldharidusasutusega koostööle ning noorte, kui tulevikutöötajate, oskustele ja teadmistele, toetava väärtusega kohalikule omavalitsusele maakonna arengustrateegia elluviimisel.

Töö esimeses osas annab autor kasutatavate teooriate põhjal ülevaate teemast, kus käsitletakse ettevõtluspädevuse olemust ja selle toetamise olulisust koolides. Selgitatakse ettevõtlikkuse mõistet ning ettevõtluse laiemat ja kitsamat vaadet. Tutvustatakse väljatöötatud ettevõtluspädevuse progressioonimudeleid lähtuvalt spetsiifikast, keskendudes pikemalt Eesti ettevõtluspädevuse mudelile. Sisse tuuakse varasemad koostööuuringud koolide ja ettevõtete vahel, kus kerkib esile ettevõtlikkus, ettevõtliku mõtlemine ning kirjeldused võimalikest koostöövormidest kirjanduses.

Töö teises osas on autor kirjeldanud uuringu meetodeid ja valimeid. Kvantitatiivse uuringu läbiviimisel keskendub autor Kose valla üldhariduskooli 9.-12. klassi õpilaste ettevõtluspädevuse enesehindamisküsimustikust vastuste analüüsimisele. Tuuakse välja õpilaste hinnangud ettevõtluspädevuse osadele ja alapädevustele. Samuti leitakse korrelatsioon õpilaste ettevõtluse alapädevuste hinnangute vahel ning ettevõtluspädevuse osade hinnangute ja ettevõtluskogemuse vahel. Kvalitatiivse uuringu läbiviimisel keskendub autor Kose valla ettevõtjatega läbiviidud intervjuude vastuste analüüsimisele, et kaardistada valmisolek kooliga koostööks ning võimalikud koostöövormid, et toetada ja arendada noorte, kui tulevikutöötajate, tänaseid oskusi ja teadmisi.

Töö kolmandas osas analüüsitakse uuringu tulemusi ning tuuakse välja järeldused. Autor annab omapoolse hinnangu Kose valla üldhariduskooli 9.-12. klasside õpilaste ettevõtluspädevusele, ettevõtete arvamustele koostöö olulisusest, võimalikest koostöövormidest Kose valla üldhariduskooliga ning nägemustest tuleviku töötaja hoiakutest, teadmistest ja oskustest.

Autor soovib tänada oma juhendajat, Marianne Kallastet, kes andis väärtuslikke juhiseid töö kirjutamisel, retsensenti põhjaliku tagasiside eest ning kõiki, kes osalesid empiirilise uuringu valmimise protsessis.

1. TEOREETILINE TAUST

1.1. Ettevõtluspädevus ja selle arendamine koolides

Eduka toimetulemise oluliseks teguriks peetakse üldpädevusi, mis on otseselt seotud sellega, mida meie ühiskonnas väärtustatakse (Kikas, Toomela 2015). Küll aga on inimkonda ees ootamas kiire ning väljakutseid pakkuv aeg majanduses, ühiskonnas kui ka keskkonnas (OECD 2018). Käesoleva magistritöö tugineb gümnaasiumi riiklikus õppekavas loetletud üldpädevustele (GRÕK 2022), tööjõu- ja oskuste vajadust mõjutavatele tulevikutrendidele (Tilk *et al.* 2021) ning Edu ja Tegu programmile (Ettevõtlusõppe programm 2016), mis kirjeldab ettevõtluspädevuse pädevusvaldkondasid arendades süsteemselt indiviidi ettevõtlikkust ning jätkuvat toimetulekut õpingutes nii töös kui ka igapäevaelus.

Hoolimata sellest, et üldpädevuste teaduslik mõtestamine ja uurimine on Eestis küllaltki lühikese ajalooga, toetatakse üldpädevuste arengut koolides juba mõnda aega (Arro *et al.* 2018b). Selles kontekstis mängib haridus võtmerolli kõigi võtmepädevuste arengu toetamisel, võimaldades inimestel leida uusi lahendusi kaasava ja jätkusuutliku tuleviku jaoks (Euroopa Komisjon 2019). Man *et al.* (2002) ja Volery *et al.* (2015) on määratlenud pädevusi kui teadmiste, oskuste ja hoiakute kombineeritud ja integreeritud komponente, mis on muutlikud, õpitavad ja saavutatavad kogemuse, koolituse või juhendamise kaudu. Seega ettevõtlusoskusi saab omandada nagu iga teist oskust ja seetõttu tuleks seda õpetada (Timmons 2003 viidatud Maldonado Briegas *et al.* 2021). Teadlased, poliitikakujundajad ja meedia, kui oluline ühiskondlik institutsioon, on seisukohal, et võimalik on panustada majanduskasvu ja arengusse, sotsiaalsesse ühtekuuluvusse, töökohtade loomisesse ning muutusteks töömaailmas kui toetatakse ettevõtluskindluse-, sobivuse ja enesetõhususe arendamisel just õpilasi (Costin Y *et al.* 2021).

Laiemalt on arutletud ettevõtlikkuse ja ettevõtluse olulisuse üle (The Council of the European Union...2018). Ettevõtlikkus on isiksuseomadustele tuginev hoiak, mida iseloomustavad loov ja uuenduslik mõtlemine, saavutusvajadus, tahtekindlus ning võime mõtteid ja ideid teostada, mis on vajalik muutustele paindlikult reageerimiseks ja toimetulekuks määramatusega (Arro *et al.* 2018a).

Õpilaste ettevõtlikkus võib tuleneda toimivast pikaajalisest ettevõtlusõppe kogemusest, ettevõtlusprotsessis osalemisest (Sommarström *et al.* 2020) toetades ettevõtlikkust näiteks koolides pakutavate valikainete, õppekavaväliste tegevuste ja programmide kaudu (Arro *et al.* 2018b).

Ettevõtluse mõiste defineerimisel pole aga eesti keeles ja inglise keeles terminid mitte alati üheselt mõistetavad. Erilist tähelepanu peab pöörama terminile *entrepreneurship*, mille mõiste defineerimisel on kitsam kui ka laiem tähendus. Ettevõtluse kitsama käsitluse all mõistetakse ettevõtlust kui uue ettevõtte loomist ja arendamist. Gartneri (1990) järgi on levinud arusaam ettevõtlusest kui ettevõtlike indiviidide poolt uuenduslike organisatsioonide loomisest, mis kasvavad ja loovad väärtust kasumi teenimise eesmärgil. Hiljem on hakatud rääkima ettevõtluse laiemast käsitlusest (nt Gibb 2008, 2011; Lackéus 2015; Blenker 2012) kõigis elu- ja ühiskonna valdkondades, inimese mõtte- ja käitumisviisides (Eurydice 2016), mille kaudu realiseeritakse uuenduslikke ja loomingulisi tegevusi (Szabó 2019).

Selleks, et inimene tuleks edukalt toime erinevate ülesannete lahendamisel ning teda ümbritsevates keskkondades, on tähtis mõista, et psüühilised protsessid nagu hoiakud, uskumused, oskused ja teadmised on ettevõtlikkuspädevuse juures väga olulised (Kikas, Toomela 2015). Kirjanduses kasutatakse tihti mõlemaid termineid - nagu eelpool kirjeldatud ettevõtlikkuspädevus kuid ka ettevõtluspädevus. Kindlasti ei saa neid võtta ühestena. Ettevõtlikkuspädevusest räägitakse siis, kui kõne all on põhikooli riikliku õppekava üldpädevus, mida peavad võrdväärselt arendama kõik üldhariduskoolid. Selle mõiste all peetakse silmas pigem kooliajal ehk üldjuhul enne ettevõtlusega tegelemist arendatavat üldpädevust, mis vajab käsitlemist pere, kodu, kogukonna kontekstis. (GRÕK 2022)

Ettevõtluspädevus on eelnevast avaram mõiste, olles teadmiste, oskuste ja hoiakute terviklik kogum, mis on vajalik väärtuste loomiseks ideede elluviimisel, õppija ettevõtlikkuse arenguks ning jätkusuutlikuks toimetulekuks töös ja igapäevaelus (Arro *et al.* 2018a). Selline võtmepädevus, mis toetab isiklikku arengut, kodanikuaktiivsust ja sotsiaalset kaasatust ning tööalast konkurentsivõimet, on asjakohane kõigis õppevaldkondades ning kõigis hariduse ja koolituse vormides (formaalne ja informaalne), mis soodustavad ettevõtlikku käitumist (Eurydice 2016). Mulder *et al.* (2007) seab ettevõtluspädevuse defineerimisel fookusesse ettevõtlusalased teadmised ja oskused, ettevõtlikku hoiaku ja tegevuspõhisuse, mis eeldatavasti sõltuvad paljuski

pädevuse rakendamise kontekstist (nt majandusharu, valdkond või töökoht). Käesolevas magistritöös kasutatakse edaspidi läbiva mõistena ettevõtlushpädevust.

Eestis rakendatava Edu ja Tegu väljatöötatud ettevõtlusöppe metoodika kohaselt võib ettevõtlushpädevust vaadelda kahes erinevas fookuses:

1. Ettevõtlikkust arendav meetod, mis on ettevõtlikkust toetavate pädevuste, sh enesejuhtimise, väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmise ning sotsiaalsete olukordade lahendamise arendamine öppes (Arro *et al.* 2018a). Peamine rõhuasetus on nn mitte-kognitiivsetel oskustel (nt visadus ja järjekindlus, emotsioonide kontroll, motivatsioon, sotsiaalsed võimed, enesekindlus, enesekontroll, loovus, tulevikku suunatus jm), mis on äärmiselt olulised, et saada ettevõtlikuks ja olla ettevõtlik (Kallas *et al.* 2018).
2. Eriala ja ainevaldkond, äriideede elluviimine (Arro *et al.* 2018a). Ettevõtlushpädevused on tegevusvaldkonna spetsiifilised, sh turu-, finants- ja majandusalased teadmised, oskused ning hoiak (Kallas *et al.* 2018).

Üldisemaks eesmärgiks on haridusvaldkonnas luua strateegia, mis tagab Eesti inimestele teadmised, oskused ja hoiakud, võimaldades teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetades Eesti elu edendamist ja üleilmset säästvat arengut nt paindlikud õpiteed, kättesaadavad õpivõimalused, mitmekesised õpikeskkonnad (Euroopa Komisjon 2022b). Ettevõtlushpädevuste õpetamine ja õppimine on sealjuures õpetaja heaolu ja õpilaste positiivsete saavutuste võtmeteguriks (Peña Calvo *et al.* 2015 viidatud Maldonado Briegas *et al.* 2021) ning tüüpilised ettevõtlushpädevused ja -võimed, nagu näiteks loovus ja algatusvõime, on praeguseks saanud võtmevõimusteks (Sánchez 2011). Samas on ettevõtlushpädevuse puhul tegemist suhteliselt hiljutise uurimisvaldkonnaga (Eurydice 2016), mida piiravad endiselt vähesed tõenduspõhised teadmised ettevõtlushpädevuste mõjust ennekõike ülikoolieelsetes õppeastmetes õpilaste ettevõtlushpädevustele (Shahin *et al.* 2021).

Ettevõtlushpädevust käsitlevas teaduskirjanduses rõhutatakse, et ettevõtlushpädevuste arendamine tõstab ka ettekujutust ettevõtlushpädevustest üldiselt (Seikkula-Leino 2020). Li ja Wu (2019) uuringus tuuakse esile õpilaste poolt kõrgelt tajutud meeskonnatöö, mis tugevdab ettevõtlushpädevuste mõju ettevõtlikule enesetõhususele ja ettevõtlushpädevustele. Garrido-Yserte *et al.* (2020) läbiviidud uuring keskkooli õpilaste seas, keskendub potentsiaalsete ettevõtjate väljaselgitamisele analüüsides nende ettevõtlushpädevusi viies valdkonnas (motivatsioon, suhtumine riskidesse, pühendumus, empaatiline mõtlemine ja suhtlemine). Tulemustes selgub, et ettevõtlushpädevuste seotud

väärtuste juurutamine haridussüsteemis soodustab potentsiaalsete ettevõtjate hulka keskkooli õpilaste seas, kuid vaja on tõsta teadlikkust meeskonnatöö oskustes läbi õppeprotsessi. Seda ka koostöö tihendamises ettevõtete, ettevõtjate ja koolitajatega (*Ibid.*). Eesti riigi fookuses on ettevõtluskeskkonna arengu toetamisel samuti oluline koostöö tihendamine teiste sektoritega (Maakonna arengustrateegia...2021). Valmisolekut kaasata üldhariduskoolide ettevõtlusõppesse kooliväliseid huvirühmi on artiklis käsitletud Hämäläinen *et al.* (2018). Leitakse, et huvirühmad on täitmas ettevõtlushariduse arendamisel põhirolli, kuid hoolimata Euroopa-üledest strateegia dokumentidest pole koostöö väliste huvigruppidega piisavalt tõhus(*Ibid.*). Kuna uuringus keskendutakse organisatsioonidele, kes tegutsevad tasuta, siis toob antud töö juurde värskust keskendudes üldhariduskooli ettevõtlikkuse ja ettevõtlusteadmiste ja -oskuste arendamisega seotud pädevuste toetamisele koostöös eraettevõtjatega.

Hayes *et al.* (2020) toovad uuringu keskmesse ettevõtluse enesetõhususe väärtuse võrdluses üliõpilaste, ettevõtjate ning ettevõtete juhtide vahel, et mõista kuidas ettevõtlusõpet kavandada ja arendada viisil, mis arvestab töandjate kasvavaid ettevõtlusnõudmisi ja ettevõtlusoskuste kasvavat tähtsust muutavas maailmamajanduses. Tulemustes selgub, et üliõpilaste enesetõhususe skoorid on väga sarnased, olenemata õpitavast erialast, hilisemast õpitee ja karjääri valikust (*Ibid.*). See annab töö autorile kindluse, et ettevõtlikkusele tuleb keskenduda juba madalamates kooliastmetes, sest nii saab toetatud õpilaste enesetõhusus (nt. enesekindlus, optimism ja püsivus). Ettevõtlikkuse arendamisele madalamates kooliastmetes pöörab tähelepanu ka Tsoli (2021), kes keskendub ettevõtlusoskustele ja eetilisele ning mille tulemustest selgub, et põhikooli- ja gümnaasiumiastmes õppivad õpilased väärtustavad projekti lõppedes kõrgemalt kõiki ettevõtlusoskusi ja eetilise olulisust. Davis ning tema kolleegid (2016) keskenduvad ettevõtliku mõtteviisi uue meetme väljatöötamisele ning usuvad et oskuste dimensioone (nt vaade tulevikku; ideede genereerimine; teostamine/sooritamine; inimestevaheline tundlikkus ning enesetõhusus) on võimalik aja jooksul õppida ja täiustada. Eesti 2035 tegevuskava (Vabariigi Valitsus 2021) üheks prioriteediks on samuti tööturu ja inimeste oskuste arendamine. Selleks tuleb luua terviklähennemine inimese võimete avastamiseks, arendada võimekust, analüüsida omandatud teadmisi, oskusi ning planeerida haridusteed ja karjääri (Eesti haridusvaldkonna...2021).

Viimaste aastate ettevõtlusõppe arendamiseks tehtud uuringutes on välja toodud ettevõtlusega seotud väärtuste juurutamise olulisus haridussüsteemis, et soodustada noorte seas ettevõtlusega tegelemist. Noored väärtustavad ettevõtlusprogrammi lõppedes kõrgemalt kõiki ettevõtlusoskusi, mh eetilise olulisust. Tähelepanu vajab teadlikkuse tõstmine meeskonnatöö oskustes, seda läbi

õppeprotsessi, kus tugevdatakse ettevõtlusõppe mõju kuid ka koostööoskusi kooli, ettevõtete ja koolitajate vahel. Eelnevalt nimetatud uuringud toetavad ettevõtluspädevuse kui võtmepädevuse arengut isiklikul ja sotsiaalsel tasandil, kõigis õppevaldkondades ning kõigis hariduse ja koolituse vormides soodustades ettevõtlikku käitumist.

1.2. Ettevõtluspädevuse mudelite käsitlused

Ettevõtluspädevuse mudelite käsitlusi on loodud teiste seas Ühendkuningriigis (UK), Taanis jt Euroopa riikides (EL). Mudelid lähtuvad valdkondlikust spetsiifikast erinevates keskkondades väärtuse loomisel (Arro *et al.* 2018a, 24). Ettevõtlusõppe valdkonnas on erinevate definitsioonide, kavandatud õpitulemuste ja pedagoogiliste lähenemisviiside probleemide väljaselgitamiseks pakutud lahendusena progressioonimudeli loomist (Gibb 2008; Blenker *et al.* 2011; Rasmussen, Nybye 2013; Lackéus 2013), mis võimaldavad edaspidi haridussüsteemis ettevõtlusõppe arendamisel muuta rakendatavaid definitsioone ja seatud õpitulemusi järk-järgult, samuti toetades õpetajaid nende igapäevatoos ettevõtluse kaasamisel haridusse (Lackéus 2015). Põhirõhk on teadlastel olnud ettevõtluspädevuse mudelitel kõrghariduses, seega peab autor oluliseks anda ülevaade teistes riikides kasutatavatest progressiooni mudelitest kuid keskendudes Eesti ettevõtluspädevuse mudelile, et toetada ettevõtlusõpet ka üldhariduses.

Taani ettevõtluspädevuse mudelis kirjeldatakse ettevõtluspädevust kui teadmisi, oskusi, subjektiivseid suhteid. Keskendutakse vajadusele arendada õppijate ettevõtlikkust, et ebakindlates olukordades hakkama saada. (Rasmussen, Moberg, & Revsbech, 2015 viidatud Arro *et al.* 2018a, 23). Loodud on Taani Ettevõtlusfond (Rasmussen, Nybye 2013), mille progressioonimudelis on neli põhimõdet, mis on kasulikud kõikide tasandite õpetajatele, kes arendavad uut õppesisu, uusi haridusprotsesse ning uusi hindamis- ja eksamivorme (Lackéus 2015) Ettevõtlusharidus, millega peavad pedagoogid, sõltumata haridustasemest, alati arvestama peab (Rasmussen, Nybye 2013)

- põhinema õppijate praktilisel tegevusel (töötamine meeskonnas, luues väärtus teisele).
- võimaldama loovust (ideede proovilepanek, uute teadmiste rakendamine, lahenduste leidmine);
- olema seotud keskkonnaga väljaspool kooli (suhtlus kultuuride, turgude, professionaalsete osalejatega ning võimalusega nendelt õppida)
- olema seotud ka suhtumise aspektidega, nagu usk oma võimetesse, kahemõttelisuse taluvus ja ebaõnnestumise oht.

Inglismaa ettevõtluspädevuse mudelitest üks on ettevõtlushariduse hindamisraamistik. Gibb (2008) käsitleb uuringus võtmeprobleemidena sobiva ettevõtluskontseptsiooni loomisel ettevõtlusalaste teadmiste integreerimist kooli õppekavasse pakkudes ettevõtlusharidust kõikides kooliastmetes (Gibb 2008). Antud mudeli kohaselt peab ettevõtlusharidus haridussüsteemi integreerimiseks jagunema lapsekeskseks alghariduseks, ainekeskseks keskhariduseks, kutsekeskseks täiendhariduseks ja distsipliinikeskseks ülikooli hariduseks. Selle põhjal luuakse hindamisraamistik, mis seob selle mudeli kaheksa karakteristikut õpitulemusega kõigis neljas haridustasemes (*Ibid.*) Lisatud näidisharjutused ja hindamismeetodid võiksid õpetajaid inspireerida (Lackéus 2015) ning täiendada teadmisi karjääri teemadel sh meid ümbritseva maailma kontekstis (Gibb 2008).

Inglismaalt pärit teine ettevõtluspädevuse mudel on Blenker et. al. (2011; 2012) väljapakutud progressioonimudel, mille fookuses on kaks põhiideed. Ettevõtlus võib anda mitmesuguseid väärtusi - mitte ainult majanduslikku väärtust ning väärtust loovat ettevõtliku mõtteviisi vaid võimalik on rakendada üldist metoodikat kõikidel elualadel, mitte ainult ettevõtlusega alustamisel. Autorid annavad praktilisi soovitusi, mis võivad arendada õppijate seas ettevõtlikku suhtumist ning millele saavad õpetajad tugineda (Blenker *et al.* 2011).

Rootsi ettevõtluspädevuse progresseerumismudel on välja töötatud Lackéus (2013) poolt ja kirjeldab nelja erinevat tüüpi tegevuspõhist pedagoogilist lähenemist, mis muudavad loomisprotsessi üha keerukamaks vastavalt sellele kui kõrgele on haridussüsteemis jõutud. Lackéus (2015) kõrvutab mõned aastad hiljem OECD ametlike vaadete esitlejana enda loodud mudelit (Lackéus 2013) Gibbi (2008), Blenkeri (2011; 2012) ning Rasmussen, Nybye (2013) progressioonimudelitega. Tulemusena valmib kolme etapiline ettevõtlushariduse ühtne progressioonimudel (Lackéus 2015), mille:

- esimeses hariduse etapis kasutatakse integreeritud lähenemisviisi - ühiskondlike väljakutsete käsitlemist, igapäeva probleemid on lähtuvalt õpilaste huvidest ja ideedest kooli põhiainetes. See ergutab loovust, kaasatust ja enesetõhusust, aga ka ebakindlust ja ebaselgust.
- teises etapis, nagu keskkool (kuid mitte tingimata), tuleb jätkata integreeritud lähenemisviisiga. Rõhutada tuleb rohkem teadmiste õppekavas. Käsitleda ainepõhist lähenemist toetudes ettevõtluse kitsale definitsioonile.
- kolmandas etapis tuleb muuta lähenemisviisi oskuspõhisemaks ja selgesõnaliseks ettevõtlusteooriaks – mõtiskleda võib oma ettevõtliku tegutsemise üle, mis arendasid

ettevõtluskirge ja identiteeti. Tulemuseks on ettevõtlikumad inimesed, kes loovad uut tüüpi väärtusi kõigis ühiskonna valdkondades ja kõigil elualadel.

Ettevõtlust kui pädevust saab arendada välja töötatud EntreComp võrdlusraamistiku alusel, mis kirjeldab selle komponente teadmiste, oskuste ja suhtumise osas, mida kõik Euroopa kodanikud peaksid arendama nii isikliku eneseteostuse, tööhõive, kodakondsuse kui ka sotsiaalse kaasatuse nimel. (Euroopa Komisjon 2019; 2022). EntreComp annab ühise arusaama ettevõtlusest kui pädevusest, mis loob silla haridus- ja töömaailma vahel algatusteks, mille eesmärk on edendada ettevõtlusõpet (Bacigalupo *et al.* 2016; Szabó 2019). Raamistikku saab kasutada või kohandada näiteks õppekavade reformimisel nii formaalhariduse kui koolitussektoris, praktiliste ettevõtluskogemuste kujundamisel mitteformaalses õppes kuid ka inimeste ettevõtlusoskuste enesehindamisvahendina (Bacigalupo *et al.* 2016). Seega hõlmab EntreComp formaalset, mitteformaalset ja informaalset õppimise konteksti ning kehtib võrdselt nii haridus- ja koolitussüsteemidele (Euroopa Komisjon 2022). EntreCompi ülevaattetabel koosneb kolmest ettevõtluse kui pädevuse kompetentsivaldkonnast: ideed ja võimalused, ressursid ning hõlmab omakorda 15 alapädevust arendades neid pädevusi ainult kolmel kõigile kodanikele kehtival oskustasemel: põhi-, kesk- ja kõrgtasemel (Bacigalupo *et al.* 2016).

Eesti koolidele on loodud ettevõtluspädevuse mudel Edu ja Tegu programmi raames, kus kirjeldatakse ettevõtluspädevuse pädevusvaldkonnad ja nende alla kuuluvad alapädevused, mida on vaja määratleda arendamiseks varasemast süsteemsemalt indiviidi ettevõtlikkust ning jätkuvat toimetulekut õpingutes (eri haridustasemetel), töös (sh ettevõtluses) ja igapäevaelus (Ettevõtlusõppe programm 2016; Arro *et al.* 2018a). Võrreldes eespool kirjeldatud ettevõtlusmudelitega, on Eesti hariduses suurem rõhuasetus enesejuhtimisel (Arro *et al.* 2018a) hõlmates nii üldhariduse mõistes ettevõtluspädevust kui ka spetsiifiliselt ettevõtlusega seotud teadmisi-oskusi (Arro *et al.* 2018b, 40). Mudel koosneb neljast pädevusvaldkonnast, mis jagunevad 14ks alapädevuseks ning kirjeldavad ettevõtlusõppes ja teiste erialade aineõppesse lõimimiseks vajalikke pädevusi toetamaks äriideede elluviimist nii ettevõtte asutamisel kui ka juba tegutsevas ettevõttes (Arro *et al.* 2018a). Eesti ettevõtluspädevuse mudelit on põhjendatud empiirilisel ettevõtlusõppe arendamise alusena (Venesaar *et al.* 2018), samuti on põhjalikult kirjeldatud erinevate ettevõtluspädevuse osad. Alljärgnevalt tutvustab autor lühidalt iga ettevõtluspädevuse osa ning selle alapädevusi.

Enesejuhtimine ning selle alapädevused on mudeli hierarhilis-integreeritavas struktuuris, mis kirjeldab alapädevuste vahelisi vastastikuseid seoseid, toodud välja kui olulisim ettevõtluspädevuse osa (Venesaar 2022). Alapädevus metatunnetus ehk oskus iseenda mõtteid, tundeid ja käitumist märgata ning suunata ja vajaduse korral neid paindlikult reguleerida (Efklides 2011) on tegutsemise efektiivsuse seisukohalt oluline tegur, olles tugevalt seotud nii mõtlemisprotsesside kui ka oma pingutuse ja motivatsiooni suunamisega (Venesaar *et al* 2018). Emotsioonidega toimetulek on tähtis, sest ettevõtlusega seostuvad nii positiivsed emotsioonid (Schindehutte *et al.* 2006) kui ka töökoormusest, vastutusest ja määramatusest tulenevad negatiivsed emotsioonid, põhjustades ärevust, stressi ja läbipõlemist (Patzelt, Shepherd 2011). Oluline on võime oma emotsioone märgata ja ära tunda, olla teadlik emotsioonide reguleerimise viisidest ja osata neid olukorrale vastavalt kasutada (Garnefski, Kraaij 2006). Autonoomset motivatsiooni võib pidada ettevõtlikkuse ja enesejuhitud tegutsemise aluseks. See hõlmab tegevuste algatamist, ideede pakkumist, otsustamist ja vastutuse võtmist ilma välise survega (Venesaar *et al* 2018). Sellise motivatsiooni korral on tegevus tegutseja enda perspektiivist mõtestatud ja väärtustatud, tema jaoks huvitav (Deci, Ryan 2000) ning see seostub ootuspäraselt nii suurema püsivusega tagasilöökidest kui ka paremate pikaajaliste tulemustega (Venesaar *et al* 2018). Arenguskuumus tähendab uskumust või mõtteviisi, et inimeste võimeid ja omadusi saab arendada eri tegutsemisstrateegiatega proovimise, pingutamise ja enda proovilepaneku kaudu, kus tagasilöögid on arengu loomulik osa (Dweck, Leggett 1988 viidatud Venesaar *et al* 2018, 129). Arenguskuumusega kaasnevad pikas perspektiivis paremad tulemused pingutamist eeldavates olukordades (Venesaar *et al* 2018).

Sotsiaalsete olukordade lahendamist võib üldistatult mõista kui indiviidi toimetulekut sotsiaalsetes olukordades (Beauchamp, Anderson 2010 viidatud Venesaar *et al* 2018, 130). Selle all mõeldakse enamasti just suhtlemis- ja koostööoskuste rakendamist inimesi kaasavates olukordades (Kjellberg, Haglund 2016). Algamise alapädevus on kombinatsioon enesejuhtimisest, planeerimisest ja valdkonna teadmistest ning sündmusi ennetav, pikaajalisele perspektiivile ja püsivusele keskenduv töö käitumine (Frese, Fay 2001). Algatusvõime tähendab muu hulgas võimaluste märkamist ja kasutamist ning vastuvõtlikkust uutele ideedele (DeShon, Gillespie 2005 viidatud Venesaar *et al* 2018, 129). Samuti inspireerivat, kaasavat, võimestavat ja loovat tegutsemist ja motiveerimisoskust kuid ka kalkuleeritud riskide võtmist (Bartram 2005). Suhtlemine eeldab eneseväljendust ja suhtluskaaslaste mõistmist (Dube, Marnewick 2015) ning väljendub emotsioonide reguleerimise võimes ja teistega läbisaamisega. See ühendab suhtlusoskused eneseteadlikkuse, enesejuhtimise, sotsiaalse teadlikkuse ja vastutustundliku, sh

eetikaküsimuste üle otsustamisega (Zhou, Ee 2012). Ettevõtluse kontekstis eristatakse ka häid ideede esitlemise ja läbirääkimisoskusi ning suutlikkust müüa oma ideid huvirühma ootusi arvestades (Bacigalupo *et al.*, 2016). Koostöö on edukas ühistöö, mis eeldab ühist pingutust meeskondlike eesmärkide saavutamiseks (Anderson-Butcher *et al.* 2014) juhul kui meeskonnaliikmetel on vajalikud pädevused ja soov meeskonnana töötada (Baker *et al.* 2006). Koostööoskuste korral on vaja mõista võrgustiku tähtsust, sh tähtsustada osaliste kaasamist väärtuse loomisel (Bacigalupo *et al.*, 2016).

Väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmise pädevusvaldkond on seotud mõtlemisoskustega. Mõtlemisoskused võimaldavad kasutada olemasolevaid teadmisi süsteemselt ja teadlikult ning luua seeläbi uut väärtust. Samuti on süsteemne mõtlemine aluseks eetilisele ja jätkusuutlikule tegutsemisele, ettevõtlustegevuse võimalike tagajärgede mõistmisele ning süsteemne mõtlemine võimaldab analüüsida kriitiliselt enda ja teiste tegevuse efektiivsust, otsustada autonoomselt, analüüsida ettevõtlusprotsessi tähendust seoses ümbritsevaga nii lühi- kui ka pikaajalises perspektiivis, järgides teadlikult ja järjekindlalt jätkusuutlikke ning eetika põhimõtteid. (Venesaar *et al.* 2018). Eetilise ja jätkusuutlikkuse alapädevus on lisatud mõtlemisoskuste valdkonda, sest selle eeldus on kriitiline ja teadmispõhine arutlemisoskus. See alapädevus loob süsteemse mõtlemise abil aluse sellisele otsustamisele, planeerimisele ja tegutsemisele, mis võtavad majanduslikku jätkusuutlikkust silmas pidades arvesse ka ettevõtliku tegevuse mõju looduskeskkonna säilenõtkusele, kogukonna lokaalsele ja globaalsele heaolule ning püüab neid võimaluse korral paremaks, mitte halvemaks muuta (Venesaar *et al.* 2018). Loovus on protsess, mille tulemusena tekivad uued (ja kasulikud) seosed ning lahendused. Ettevõtluses on loovus põhiline edukuse eeldus ja see toetab keeruliste probleemide lahendamist (Karimi *et al.* 2014). Ettevõtluses väljenduvat loovust nähakse tihti indiviidide koostöö ja keskkonna koosmõju tulemina. Probleemilahendusoskus on põimitud loovusega ning väljendub probleemide märkamises, analüüsimises ja uudsete lahenduste väljapakkumises. (Sawyer 2012) Samuti on see oskus viia lahendus ellu ning hinnata, kas saavutatud vastab seatud eesmärgile ja kui edukas oldi probleemi lahendajana (Kikas, Toomela 2015). Planeerimisoskus tuleb esile probleemi lahendusprotsessi eri etappides ja nõuab eesmärgipäraste valikute tegemist ning otsustamist, kuidas tulemuste saavutamiseks edasi liikuda (Venesaar *et al.* 2018).

Äriideede elluviimine väljendub ettevõtlusõppe puhul eelkõige ettevõtluse kitsamas tähenduses. Seda saab rakendada ettevõtlusega alustamisel, tegutsevas ettevõttes uute toodete arendamisel ja turule toomisel ning muude uuenduste tegemisel, samuti mitmesugustes sotsiaalsetes olukordades.

Ärivõimaluste alapädevus hõlmab info otsimist ja turuteadlikkust, mis võimaldavad võimalusi märgata, hinnata ja ära kasutada. Informatsiooni otsimise ja seostamise oskus ning tähelepanelikkus valdkonnas toimuva suhtes on vajalikud nii ettevõtlustegevuses kui ka laiemalt ettevõtlikus tegutsemises (nt ettevõttes töötajana või igapäevaelus). (*Ibid.*). Keskkonna mõistmine mõjutab ärivõimaluste avastamise ja nende rakendamise protsessi ning selle mõistmine tähendab võimet orienteeruda ettevõtluskeskkonnas (nt jälgida poliitilist, majanduslikku, sotsiaalset, tehnoloogilist, ökoloogilist keskkonda) ja eri tasanditel (nt kohalik, riiklik, globaalne tasand) ning seega analüüsida keskkonna mõju väärtust loovatele, sh ettevõtlustegevustele (Rasmussen, Nybye, 2013). Finantskirjaoskus on rahaasjade ja nendega seotud riskide teadmine ning mõistmine, motivatsioon ja kindlus neid teadmisi igasugustes olukordades hästi ära kasutada, millega parandatakse isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning võimaldatakse majanduselus osalemist (OECD 2016). Finantskirjaoskus on ressursside mobiliseerimiseks vajalik pädevus, samuti oskus pika aja jooksul juhtida väärtust loova tegevuse finantseerimist nii ettevõtluses kui ka indiviidina (*Ibid.*)

Ettevõtluspädevuse mudelite kaardistamisel põrkab autor kokku nii progresseeruvate kui ka lineaarsete pädevusmudelitega ning uuringutega, mida on valdavalt viidud läbi ülikooli tasandil. Eelpool kirjeldatud mudelid on kõik progresseeruvad ehk nende abil on võimalik haridussüsteemis ettevõtlusõpet arendada süsteemselt ning kindlasti julgustada sealjuures õpetajaid. Lisaks on õppijatel võimalik eneshindamise küsitluse kaudu anda hinnang oma ettevõtluspädevusele ning kaardistada enda jaoks alapädevused, mis vajavad rohkem arendamist. Kindlasti vajab Eesti ettevõtluspädevuse mudel põhjalikumalt tutvustamist ja kirjeldamist haridusmaastikul. Üheks võimaluseks on tõhustada koostööd haridusasutuste ning ettevõtete vahel toetates ettevõtlusõppe arendamist, et muuta õpilased üheskoos ettevõtlikumaks.

1.3. Koostöö ja koostöövormid kooli ning ettevõtete vahel

Eesti 2035 strateegia (Vabariigi Valitsus 2021), üldhariduskooli arengukava (Kose Gümnaasiumi...2020) ning kohaliku omavalitsuse arengukava (Kose valla arengukava...2015) eesmärk on muuta haridus ja tööturupoliitika paindlikumaks, tulevikku vaatavaks ning samas soodustada ettevõtlust maapiirkonnas. Selleks peavad tihedat koostööd tegema kõik osalejad, eelkõige sotsiaalpartnerid, haridussektor ja kodanikuühiskonna organisatsioonid ning samuti piirkondliku ja kohaliku tasandi ametiasutused, et suurendada hariduse ja koolituse vastavust

tööturu vajadustele ning tihendada ettevõtlus- ja hariduspartnerlust. (Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile...2020)

Teadlased on üha enam üksmeelel, et kui õpilased töötavad meeskondades ning suhtlevad inimestega väljastpoolt kooli, siis toetab see õpilaste ettevõtluspädevuse arendamist (Lackéus 2015). Koostöö puhul ei ole oluline partneri suurus või rahalised võimalused (Eesti Teadusagentuur 2021). Küll aga tuleb luua inimeste jaoks, kellega väljaspool kooli suheldakse ning tehakse koostööd, samuti väärtust ning paika tuleb panna ühine väljund (Lackéus 2015). Kaardistada tuleb kõigi osapoolte ootused, huvid ja koostöövorm, mis kõike seda arvestades annab parima tulemuse (Ettevõtete ja koolide koostööst...2018; 2020).

Enim on uurinud kõrgkoolide ning ettevõtete vahelist koostööd. Davey ning kolleegid (2011; 2017) võrdlevad uuringute, poliitika ja praktika kaudu Euroopa tasandil tuleviku prioriteete ülikoolide ja ettevõtete vahelises koostöös. Fookusesse on võetud Euroopa ja Eesti võrdluses karakteristikud, mis soodustavad või takistavad koostööd (Ejubovic *et al.* 2019). Samuti on potentsiaalsele majandusarengule kaasa aidatud Galan-Muros *et al.* (2019) luues koostööraamistiku ülikoolidele ettevõtetega koostöö arendamiseks. Kõigis eelpool nimetatud koostöö uuringutest tuleb ühel või teisel moel esile ettevõtlikkus, ettevõtlik mõtlemine, ettevõtluse olulisus. Koostööalaste artiklite läbitöötamisel põrkub töö autor sarnaselt ettevõtluse ja ettevõtlikkuse tõlgendamisel termini *koostöö* defineerimisel ennekõike hariduse kontekstis. Edaspidi käsitleb töö autor mõisteid (*university-industry/ firm/ business, cooperation/ collaboration, public-private partnership, academic-industrial collaboration* jne) ühise nimetusena koostöö.

Aastatega on arusaam koostööst laienenud, hõlmates rohkem koolide ja ettevõtete vahelist koostööd tegevustes, mis on ennekõike seotud haridusalase missiooniga ning väärtuste laiema tähendusega (Meerman *et al.* 2018). Koostöö nõuab toetavat keskkonda koolijuhtide ja õpetajate poolt (Slišāne *et al.* 2021). Autorid toovad fookusesse tõhusate ettevõtlusprogrammide loomise, mis keskenduvad üha enam ka keskkoolidele (*Ibid.*). Üheks võimaluseks on suurendada koostöö osakaalu Eesti kontekstis nii haridusalaselt kui ka inimkapitali arendamise alasel juba varasemates kooliastmetes.

Shahin (2020) ja Healy *et al.* (2014) toovad välja võimalused haridusalaseks koostööks ettevõtlusõppe programmide näol läbi erinevat tüüpi algatuste nagu õppekava- või koolivälised

tegevused ning kohustuslikud ja valikprogrammid. Lisaks ettevõtlusõppe sissetoomisele näeb Healy et al. (2014) teisigi võimalusi koostööks nagu õppekava koostamine, arendamine ja edastamine; spetsiifiliste kursuse arendamine; vahetus- ja liikuvusprogrammid; täiendõpe ja elukestev õpe. Eurydice „2016.” aasta uuringu tulemustes selgub, et väliste huvigruppide tähtsus kogemuse pakkumisel õppekavaväliste tegevustena riikides, kus praktilised ettevõtluskogemused ei ole veel tavapärase õppekava osa, on määrava tähtsusega (Entrepreneurship Education...2016, 77). Selline koostöö on suunatud arendamisele, kasvatamisele ja ettevõtluskavatsuste, samuti inspiratsiooni, mõtteviisi ning teadmiste parandamisele.

Lackéus (2015), Gawrycka *et al.* (2020) jt autorid on seisukohal, et ainuke võimalus on muuta inimesed ettevõtlikumaks läbi praktilise kogemuse (*learning-by-doing*). Tegevuspõhiseid lähenemisviise peetakse samuti ettevõtlusalase koolituse keskseks osaks, et arendada ettevõtluspädevusi (Pittaway, Cope 2007; Pittaway, Thorpe 2012). Pittaway ja Cope (2007) annavad soovitusi ettevõtlusõppe läbiviimisel keskenduda projektipõhise, praktilise ja kontekstipõhisele lähenemisele kuna see kajastab ettevõtlusõppe sotsiaalset, emotsionaalset ja kogemuslikku olemust.

Euroopa tasandil on ettevõtlushariduses fookuses vastastikuse õppimise võimaluste väljaselgitamine. Olulisel kohal on julgustada ettevõtlushariduses sidusrühmadega koostööd õppekavade arendamisel ning jagada kogemust ja teadmisi, et õpetamist ning õppimist vajadusel muuta. (Lilischkis *et al.* 2021). Ettevõtliku inimese kujundamisel on oluline roll praktilisel kogemusel, seotusel päris maailmaga ja aktiivsetel tegevustel, mis võimaldavad teha koostööd ettevõtjatega (Fayolle 2013; Kozlinska 2016; Lindberg 2017 viidatud Pall 2018, 5-7). Paraku peetakse nn reaalse elu vähest seostatust haridusega haridussüsteemide nõrkuseks – koolis õpitavaid teoreetilisi teadmisi ei osata seostada päriseluliste protsessidega ning õpilastel puudub piisav info, et pärast põhikooli või gümnaasiumi lõpetamist teha teadlikke valikuid oma edasise haridustee osas, mis seoks nii nende huvid kui ka võimed ühiskonna vajadustega. (Eesti Teadusagentuur 2021).

Koolid peaksid looma koostöövõrgustikke ettevõtete ja kogukonna organisatsioonidega, et toetada ettevõtlusõppekava (Entrepreneurship Education: A Guide for Educators 2014) kuid ka et enam siduda õpitavat igapäevaeluga ning muuta õppimist mitmekesisemaks (Eesti Teadusagentuur 2021). Ka Lackéus (2020) läbiviidud uuringu tulemustes, kuhu olid kaasatud õpilasgruppid kolmes vanusegrupis (9-15; 15-18 ja vanemad), tuli esile, et tõhusas ettevõtlushariduses peavad õpilased

emotsionaalse kogemusena oluliseks suhtlust väliste sidusrühmadega, et luua midagi olulist, arendada enesetõhusust ning ka kirge ja ettevõtlikku identiteeti. Järgnesid kogemused meeskonnatöös, väärtusloomes, väljaspool kooli inimeste tagasiside ja tugi. Arvestades praktilise ettevõtlikkuskogemuse olemust näitavad tõendid, et väliste partnerite kaasamine kavandamisse on võtmetähtsusega kuna see tagab seose ja asjakohasuse pärismaailmaga väljaspool hariduskeskkonda (Entrepreneurship Education...2016, 77).

2018. aastal läbiviidud ettevõtlikkusõppe moodulite piloteerimise uuringuraporti (Kallas *et al.* 2018) tulemustest selgub, et üldhariduses ei kasutata praktiliselt üldse kursuse jooksul ettevõtte külastamise meetodit. Antud meetod võimaldab muuta aineõppe huvitavaks ning seeläbi olulised valdkonnad (loodus-, täppisteaduse ja tehnoloogia ning inseneeriaga seonduv) noorte jaoks populaarsemaks (Eesti Teadusagentuur 2021). Õpilased soovivad rohkem käia erinevates ettevõtetes, kogeda, milliseid erinevaid valdkondi ettevõtluses on, et oskaks enda jaoks sobilike valikuid teha (Kallas *et al.* 2018) Lisaks aitab see kaasa noorte teadlike karjäärivalikute tegemisele (Eesti Teadusagentuur 2021). Seega on võimalik hariduse kvaliteeti tõsta, pakkudes rohkem variante kogemusõppeks nt koolist väljaspool (Kallas *et al.* 2018). Et aga õpivõimalused vastaksid ühiskonna ja tööturu vajadustele on ka edaspidi oluline tööandjate panus haridusse ja oskuste, vajaduse prognoosimisse ning osalemine hariduse põhiprotsessides nagu õppekavaarendus või praktikakorraldus (Eesti haridusvaldkonna...2021, 9-10).

Ettevõtlikku õppimist hõlbustavate erinevate õpetamis- ja õppimistehnikate kasutuselevõtt aitab luua sildu teoreetiliste teadmiste omandamise ja praktika kaudu saadud kogemuste vahel (Cooper (2004). Ettevõtlikkusõppe tegevuste planeerimisel, õppemeetodite ja õppeülesannete kasutamisel tuuakse välja, et nooremas astmes esineb rohkem kooliprojekte, nt koolilaaatadel osalemine, ürituste korraldamine. Vanemas kooliastmes kombineeritakse praktilist õpet ka loengu vormiga ning gümnaasiumiastmes peetakse oluliseks teoreetiliste alusteadmiste loomist majandusest ja ettevõtlusest. Õppijate erinevatest huvidest lähtuvalt on osad koolid välja töötanud gümnaasiumiastmes erinevad valikkursused, nt rahatarkus, majandus, ettevõtlus, turundus, õpilasfirma. Õppemeetodid on sihtrühmade, st kooliastmete lõikes erinevad. (Elenurm *et al.* 2020, 31-32) Seega peab töötajaskonnal olema initsiatiiv viia ettevõtluse õpetamine klassiruumist välja mõistes, et see on pikaajaline investering hariduspraktikasse (Maldonado *et al.* 2021).

Kogemusõppe juurutamise kasutamist ettevõtlusprogrammides on võimalik arendada koostöös tegevate ettevõtjatega (Kuratko 2005 viidatud Kickul *et al.* 2012, 489). Õppes kaasatakse erinevaid

ettevõtete esindajaid, kutsutakse vilistlasi külalistundidesse, korraldatakse ettevõtete külastusi või ollakse mentorid õpilasfirmadele. Sealhulgas lõimitakse ka rahvusvahelisi projektitegevusi (nt reklaamide, videote loomine) raames. (Elenurm *et al.* 2020) The European Entrepreneurship Education Network (2017) on välja toonud järgmised soovitusel äriühingutele koostöös kohalike koolidega: õpilaste ja õpetajate juhendamine; koolikülastused; lahtiste uste päevad; eriüritused ja konkursid; praktika või õpipoisiõpe. Julgelt võib katsetada nii üksikisiku tasandil (uurimis- ja loovtööde juhendamine, ainealased võistlused, huviringid, erivajadusega õppijale mõeldud lahendused jms) kui ka rühmadele mõeldud koostöövormide kaudu (uued õppeprogrammid, projektipäevad, huviringide väljasõidud, õppemängud sh digitaalsed), mida saab korraldada väljaspool asutusi, asutusteülesed ühistegevused, kooliülesed koostööprojektid, rändnäitused jms. (Timoštšuk *et al.* 2020)

Üldhariduskoolide õpetajad toovad välja, et üha enam on hakatud korraldama külaliste kutsumist ja ettevõtete külastusi koostöös teiste õppeainete õpetajatega (nt karjääriõpe) või ülekoolliste projektide raames. Klassivälise tegevustena toodakse välja lisaks eelnevale osalemist õpilas- ja minifirmade programmis mh õpilasfirma loomise ja äriidee kaitsmise simulatsiooni. Olulisel kohal on ka töövarjupäev, kooli ettevõtlusnädal, õpilaslaad ning ettevõtluskonverents. Jätkuvalt on väiksemate ja keskustest kaugemal asuvate koolide puhul rõhutatud raskusi esinejate või külastatavate ettevõtete leidmisel. (Elenurm *et al.* 2020) Kõigil õpilastel ei ole võrdset juurdepääsu neid huvitavatele õppimiskohtadele ning paraku on ligipääs koolivälisele ja õpetaja juhitud õppekeskkondadele nii meil kui ka mujal maailmas ebaühtlane, paiknedes rohkem linnakeskustes ja vähem maal (Timoštšuk *et al.* 2020).

Kui uurida kogemuspõhise õppe võimalusi, siis enim on noortel võimalus saada kogemusi tasustatava töö kaudu, seda näiteks koostöös kohalike ettevõtjatega. Osalise tööajaga palgatöö annab noortele uusi kogemusi ja võimalusi omandada oskusi (Hirschman, Voloshin 2007) nagu ajajuhtimine, otsuste tegemine, suhtlemisoskused ja tööoskused (McKechnie *et al.* 2014; Raby *et al.* 2018). Töötamise sotsiaalsed eelised võivad hõlmata uute inimestega kohtumisi, uute kontaktide saamist ja sõprussuhete loomist töökaaslastega (Hirschman, Voloshin 2007; Raby *et al.* 2018). Hoolimata mõningatest väidetest, et varased töökogemused on olnud noortele segavaks faktoriks segades koolitööd, on teadlased üldiselt ühel meelel, et osalise tööajaga töötamine mõistlike töötundidega ei mõjuta negatiivselt õppeedukust (Bourdillon 2006). Seostatud on ka mõõdukate töötundide arvuga töötamist positiivsete tulemustega noorte seas, seda eriti kvaliteetsemate töökohtade puhul (Staff, Schulenberg 2010) ning noored on kindlad, et töötamine

annab neile eakaaslaste ees konkurentsieelise (Raby *et al.* 2018). Samuti tuuakse välja, et kui kooliaasta jooksul pole olnud töötamine võimalik, sobib töökogemuse saamiseks suveperiood ilma, et oleks vaja kooli ja tööd tasakaalustada (Trainor *et al.* 2008).

Tynjälä (2008) on uurinud töökohal õppimise võimalusi ja toob artiklis välja Resnick'i, kes keskendub erinevustele koolikeskkonnas õppimise ja väljaspool kooli toimuva õppimise vahel. Tema analüüsi kohaselt on erinevusi vähemalt nelja tüüpi (Resnick'i 1987 viidatud Tynjälä 2008), mille antud töö autor võtab kokku tabelina (Tabel 1).

Tabel 1. Töökohal õppimise võimalused

Töökohal õppimise võimalused	
koolikeskkonnas õppimine	väljaspool kooli toimuv õppimine
koolipraktikad põhinevad enamasti individuaalsetel tegevustel	palju koolivälisest tegevust on jagatud sotsiaalselt
koolitöö rõhub/suunab vaimsele tegevusele (põhineb suuresti mälu - raamatute ja märkmete, kalkulaatorite kasutamine pole enamjaolt lubatud)	päriselus kasutavad inimesed väga erinevaid tööriistu (tööriistade kasutamine töötegevuses, nii füüsilises kui ka vaimses keskkonnas on pigem reegel)
kooliõpe on enamasti sümbolipõhine ning seosed sümboliseeritavate sündmuste ja objektidega kaovad sageli	kontekstuaalne arutlemine, kasutades sageli objekte ja sündmusi oma mõttekäikudes
suunatud üldiste oskuste ja põhimõtete omandamisele	arendab olukorraspetsiifilisi pädevusi

Allikas: Tynjälä (2008, 132)

Tulemuslikuks peetakse ka kogukonnaprojektide ja kogukonnapraktika elluviimist vastava programmi raames, sest oma lugude rääkimine nii ettevõtjaks saamisel kui spetsiifilisest valdkonnas on motiveeriv ja innustav õpilastele. Sellised koostöövormid võivad olla nt ettevõtluslaagrid, piirkonna jaoks sotsiaalse projekti teostamine, ürituste korraldamine kogukonnale või kogukonnapraktika sooritamine. (Elenurm *et al.* 2020) Koolide ja koolivälisest partnerite koostöövormide paremaks mõistmiseks on välja töötatud kirjeldused koos heade praktikatega, mis on abiks nii koolidele kui ka koolivälisest asutustele, organisatsioonidele ja ettevõtetele hariduselu edendamisel oma piirkonnas, et toetada kogukondlikku koostööd (Eesti Teadusagentuuri 2021).

Ollakse seisukohal, et teoreetilisi teadmisi ei osata seostada päriseluliste protsessidega ning õpilastel puudub piisav info peale üldhariduse omandamist teadlike valikute osas oma edasisel

haridusteel. Koostöö väliste huvigruppidega, eeskätt ettevõtjatega, toetab ettevõtlikkust erinevate koostöövormide rakendamise kaudu ning olulisel kohal on kogemuslik õpe.

2. EMPIIRILINE OSA

2.1. Uurimuse eesmärk ja uurimusküsimused

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on tuua välja erinevaid võimalusi, kuidas koostöös ettevõtjatega toetada õpilaste ettevõtluspädevuse arendamist. Autor leiab, et koostöös ettevõtetega sh kohalike ettevõtetega, kinnistatakse valmisolekut muudatusteks oskuste ja tööturu valdkonnas ning targa ettevõtluse kasvuks maapiirkonnas.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised kolm uurimisküsimust:

1. Kuidas hindavad maapiirkonna üldhariduskooli õpilased ettevõtluspädevuse alapädevusi, ettevõtluskogemust ning tööalaseid valikuid?
2. Kuidas näevad ettevõtted koostööd kooliga, et tööturul oleksid pädevad noored?
3. Millised koostöövormid toetavad ja arendavad koostöös kohalike ettevõtetega õpilaste madalalt hinnatud ettevõtluse alapädevusi?

Uurimisküsimustele vastuse leidmiseks viis töö autor läbi kvantitatiivse ja kvalitatiivse uuringu. Kvantitatiivse uuringu tulemused annavad kooli juhtkonnale, õpetajatele sisendi õpilaste ettevõtluse alapädevuste arendamiseks. Üheks võimaluseks on kaasata selleks välised huvigrupid nt kohalikud ettevõtted, kellega on viidud läbi kvalitatiivne uuring. Uuringu tulemused selgitavad välja nii kohalike ettevõtjate ootused noore tulevikutöötaja teadmiste, oskuste ning hoiakutele ning ka valmisoleku sellesse panustada koostöös üldhariduskooliga. Seetõttu uurib autor milliste koostöövormide kaudu suudavad ettevõtjad noorte ettevõtlikkuse arendamisse panustada.

2.2. Andmete kogumise meetod ja tulemuste töötlemine

Autor kasutab töös kombineeritud uurimusena andmete kogumiseks nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset andmekogumise meetodit.

Kvantitatiivse uuringu meetod

Kvantitatiivsete andmete analüüsimetodiga selgitatakse välja tunnuste väärtuste varieeruvuse ulatus (Õunapuu 2014). Kvantitatiivsete andmete kogumisel on autor palunud õpilastel vastata ettevõtluspädevuse küsimustikule, mis on loodud Haridus- ja Noorteameti poolt enesehindamisvahendina gümnaasiumile. Küsimustikku on võimalik õpetajatel avada oma kooli õpilastele EIS keskkonna kaudu. Antud töö autor kasutab siiski küsimustiku läbiviimiseks uuringute haldustarkvara *google forms*, sest EIS keskkonnas testgrupi seas läbiviidud uuring näitas, et antud töö kontekstis küsitluse kokkuvõtlikud tulemused on liialt üldistatud ning igat alapädevust ei ole võimalik eraldi analüüsida. Ettevõtluspädevuse enesehindamise küsimustiku struktuur gümnaasiumile on detailsemalt kirjeldatud lisas (Lisa 1).

Ettevõtluspädevuse küsimustiku alateemades esindatu põhjal on kokku pandud väited (Lisa 2), mis toetavad õpilast alapädevuste hindamisel ning aitavad täpsemalt analüüsida enesejuhtimist, väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmist; sotsiaalsete olukordade/protsesside lahendamist; äriidee avastamist ning ettevõtlusega seotud lisainfot nagu seotusest ettevõtlusega ning karjäärivalikutest ja kavatsustest. Andmekogumine viiakse läbi ajavahemikul 10.02.2022-24.02.2022. Küsimustiku vastamisele kulus õpilastel keskmiselt 15 minutit. Lisaks annavad õpilased hinnangu oma ettevõtlusalastele teadmistele ja oskustele ning karjäärivalikule. Lisatud on autori poolt juurde taustaandmetena klass, kus õpilane õpib õppeaastal 2021/2022 ning sugu.

Küsimustikule sai vastata eesti keeles ning see oli suunatud õpilastele klassidest 9.-12. Kõigepealt saadeti info uuringu läbiviimise soovist aineõpetajatele, kes plaanivad lähiajal viia tundi läbi arvutiklassis. Selline lähenemine toetas autorit võimalikult paljude õpilaste küsimustikule vastamisega võimalikult paljudest klassidest ning elimineeris võimalused fiktiivsetele vastustele kuna arvutiklassis on kohustus õpilasel sisse logida enda koolikontoga. Nõnda kaardistati kuupäevad ja kellaajad internetipõhine ankeetküsitluse läbiviimiseks klassiruumis.

Ettevõtluspädevuse enesehindamise küsimustikus hinnati iga küsimust 5-palli skaalal (1 - üldse ei nõustu, 2 – pigem ei nõustu, 3 – nii ja naa, 4 – pigem nõustun, 5 – nõustun täielikult) v.a valik

ja/või vabavastused, kus anti hinnang oma karjäärivaliku kavatsusele ning tööalase valiku plaanidele. Kvantitatiivse uuringu andmete korrastamiseks, kodeerimiseks ning analüüsimiseks kasutas autor andmeanalüüsiprogrammi IBM SPSS Statistics (versioon 28.0.1.1) ning tabelarvutusprogrammi MS Excel 2010.

Kvalitatiivse uuringu meetod

Kvalitatiivne uurimismeetod aitab mõista inimekäitumist, kasutada kirjeldusi igapäevakeeles ning praktikute endi sõna-sõnalt väljendatud tabelina (Hsieh, Shannon 2005; Smeyers 2008). Kvalitatiivse uuringu meetodiks valis töö autor personaalse semistruktureeritud intervjuu meetodi (Kalmus *et al.* 2015), mille korral on võimalik muuta küsimuste järjekorda (nt kui intervjuueeritav suundub oma jutuga mõne sellise teema juurde, mida oli peagi nagnii plaanis käsitleda) ja küsida täpsustavaid küsimusi. Küsimuste süstematiseerimisel kasutatakse kirjeldavaid ning tõlgendavaid (analüüsi eeldavaid) küsimusi (Lepik *et al.* 2014), lisaks suletud kui ka avatud küsimusi. Suletud küsimuste korral kontrollis intervjuueerija üle ettevõtte taustaandmed, mis olid kajastatud avalike andmetena E-äriregistri portaalis. Samuti järgis intervjuueerija vastavalt intervjuu kavale koostatud küsimusi. Kõikide intervjuueeritavate puhul rakendati samu konkreetseid küsimusi, mille põhjal oli võimalik välja selgitada ettevõtete nägemust koostööst kooliga ning kaardistada võimalikud koostöövormid, mis toetavad õpilaste ettevõtluspädevuse arendamist ning vilistlase pädevused tulevikutöötajana. Kõiki uuringus osalenuid teavitati intervjuude salvestamisest ning nende anonüümsus tagatakse.

Intervjuude käigus valmivate audiosalvestiste tekstiliseks muutmiseks kasutati transkribeerimist ehk tekstianalüüsi meetodit (Gibson, Brown 2009) lisades tingmärkidena eneseväljendused ja pausid. Intervjuude läbiviimisel telefoni teel ning veebiülevalt (*Google Meet* platvormi kaudu) kasutas autor diktofoni. Intervjuu küsimustik koosnes sissejuhatavast osast ning taustaandmetest, kus paluti vastajatel määrata amet; staaž ettevõttes/ettevõtjana; ettevõtte asutamise aeg; ettevõtte tegevusvaldkond; töötajate arv). Seejärel keskenduti kolmele alateemale (koostöö olulisus haridusasutusega; koostöövõimalused/koostöövormid ja hinnangud noorte, kui tulevikutöötajate, oskustele ja teadmistele. Valim moodustati selektiivse valimina, mis põhines vastavalt põhjendatud tunnuste kogumile ning mis töötati välja uurimuse eel (Kalmus *et al.* 2015). Valimisse lisatakse maksimaalse variatiivsusega ettevõtted, sest see aitab selgitada varieerumist ja diferentseerumist uurimisväljal (Laherand 2010, 70-71). Uuringu teostamiseks koostas töö autor intervjuukava (Lisa 3). Kokku viidi läbi 4 intervjuud, kus intervjuueeritavateks olid Kose valla kohalikud ettevõtjad järgmistest tegevusvaldkondadest: ehitus; vabaajategevuste läbiviimine; tootmine ning kaupade

müük. Intervjuud viidi läbi perioodil 04.04.2022 – 18.04.2022. Ühe intervjuu läbiviimisele kulus keskmiselt 35 minutit.

Kose valla ettevõtjatega läbiviidud intervjuudest saadud andmed toetavad järelduste tegemist

- pikemaajalise koostöö väljaarendamiseks;
- koostöövomidest üldhariduskooli ja ettevõtete vahel;
- tööandja ootustest ja õpilaste endi hinnatud ettevõtluse alapädevustest.

2.3. Valimi koostamise põhimõtted

Kvantitatiivse uuringu valim (N = 121) moodustus sihipärase valimi meetodil, lähtudes eesmärgist uurida ettevõtluspädevuse enesehindamisest ning arendamisest gümnaasiumiastmes. Kooliastme valimisel peab autor oluliseks, et *ettevõtluspädevuse küsimustikus gümnaasiumile* oleks esitatavad vastused eesmärgipärased, seega peavad õpilased õppima soovitud astmes, et mõõta ettevõtlikkust ja nende alapädevusi. Erandina kaasati uuringusse 9. klasside valim, et mõista paremini põhikooli lõpetajate hoiakuid, seniseid teadmisi ettevõtlusest ning oskusi edasisel haridus- ja karjääriteel. Alljärgnevalt on esitatud tabelitena õpilaste arvu jaotus, nende osakaal klassikomplekti arvust (Tabel 2) ning nende jaotus soo alusel klassikomplektide põhiselt (Tabel 3).

Tabel 2. Vastajate jaotus klasside kaupa valimis ning osakaal klassikomplekti arvust

Jaotus klasside alusel				
klassid	vastajate arv valimis	protsent vastajatest valimis osalenud osalenud klasside kaupa	õpilaste arv klasside komplektides	protsent klassikomplektist
9. klassid	38	31,40%	56	67,86%
10. klassid	33	27,27%	41	80,49%
11. klass	26	21,49%	35	74,29%
12. klassid	24	19,83%	42	57,14%
Kokku	121	100,00%	121	100,00%

Allikas: autori arvutused

Tabel 3. Vastajate jaotus soo alusel klassikomplekti põhisenä

Jaotus soo alusel								
sugu	9. klass	protsent	10. klassid	protsent	11. klassid	protsent	12. klassid	protsent
Poisid	19	50,00%	14	42,42%	11	42,31%	7	42,15%
Tüdrukud	19	50,00%	19	57,58%	15	57,69%	17	57,85%
Kokku	38	100,00%	33	100,00%	26	100,00%	24	100,00%

Allikas: autori arvutused

Kvalitatiivse uuringu valim moodustus erinevate tegevusvaldkondade ettevõtetest, kes tegutsevad maapiirkonnas, Kose vallas. Ettevõtete taustaandmed on kajastatud allolevas tabelis (Tabel 4).

Tabel 4. Ettevõtjate taustaandmed

Taustaandmed				
Ettevõtte	ametipositsioon	tegevusala (EMTAK)	ettevõtte vanus (aastat)	töötajate arv
E1	ettevõtte juht	jaemüük spetsialiseerimata kauplustes	5	7
E2	projektijuht	muu ehitiste viimistlus ja lõpetamine	7	9
E3	ettevõtte juht	mujal liigitamata mööbli tootmine	9	10
E4	ettevõtte juht	muud mujal liigitamata lõbustus- ja vaba aja tegevused	6	3

Allikas: autori koostatud

2.4. Uuringu tulemused

Järgnevas peatükis toob töö autor välja läbiviidud uuringute tulemused nii arvuliste näitajatena kui ka kirjeldava informatsioonina. Peatükk kajastab kvantitatiivse uuringu raames leitud õpilaste ettevõtluspädevuse teemade ja alapädevuste keskmisi hinnanguid (M), standardhälbeid (SD), küsimustiku usaldusväarsuse koefitsienti (Cronbachi α), korrelatsiooni anaüüsi õpilaste enesehindamistulemuste ning teadmiste, kogemuste ja karjäärivalikute vahel. Esitatakse transkribeeritud katked intervjuudest.

2.4.1. Kvantitatiivse uuringu tulemused

Kvantitatiivse uuringu küsimustiku usaldusvärsuse mõõtmiseks arvutati esmalt välja tegurite sisemine kooskõla Cronbachi α koefitsiendi arvutamise teel (Tabel 5). Cronbachi α koefitsiendi arvutamisega sooviti välja selgitada, kas autori poolt läbiviidud küsimustik on usaldusväärne.

Tabel 5. Küsimustiku usaldusvärsus

Muutuja	Cronbachi α	Väidete/küsimuste arv
Ettevõtluspädevust hindavad tegurid	0,902	54

Allikas: autori arvutused

Ettevõtluspädevuse enesehindamise küsimustikuga sooviti välja selgitada õpilaste hinnangud ettevõtluspädevuse alapädevustele, ettevõtlusalastele teadmistele ja oskukustele (2 küsimust) ning karjäärivalikule peale õpinguid ja viie aasta möödudes. Ettevõtluspädevuse küsimustik koosneb alapädevuste hindamisel 48 väitest, millele õpilane annab hinnangu 5-punktilisel skaalal. Seejärel saab õpilane anda hinnangu oma ettevõtlusalastele teadmistele ja oskukustele (2 küsimust), mis on esitatud valikvastuste ning mh võimaliku lahtise vastusena. Lõpetuseks annab õpilane hinnangu karjäärivalikule (2 küsimust) kohe peale õpinguid ning viie aasta möödudes. Vastusevariandid on samuti esitatud valikvastustena ning mh lahtise vastuse reana.

Kõigi vastanute hulgast (N) toodi välja kõrgeima hinnangu (M) saanud ettevõtluspädevuse osa (Tabel 6), milleks osutus sotsiaalsete olukordade lahendamine (M = 3,80; SD = 0,63). Madalaim hinnang kõikide vastajate seast omistati enesejuhtimise osale (M = 3,17; SD = 0,39).

Tabel 6. Vastajate hinnangud ettevõtluspädevuse osadele

Õpilaste hinnangud ettevõtluspädevuse osadele			
Ettevõtluspädevuse osad	N	M	SD
Sotsiaalsete olukordade lahendamine	121	3,80	0,63
Väärtust loov mõtlemine ja ahenduste leidmine	121	3,45	0,54
Ärivõimaluste avastamine	121	3,41	0,67
Enesejuhtimine	121	3,17	0,39

Allikas: autori arvutused

Edasi jagunevad ettevõtlushälvuse osad omakorda 14. alapädevuseks. Kõrgeimalt hindasid õpilased ($N = 121$) sotsiaalsete oskuste lahendamisel enda koostööoskuste alapädevust ($M = 4,05$; $SD = 0,78$). Kõige kõrgema hinnangu andsid koostööoskustele 10. klasside õpilased tervikuna ($N = 33$; $M = 3,99$; $SD = 0,77$), 9. klasside neid ($M = 4,40$; $SD = 0,64$) ning 12. klassi noormehed ($M = 4,33$; $SD = 0,69$). Üleüldiselt hinnati sotsiaalsete oskuste lahendamisel madalaimalt algatusvõimet ($M = 3,66$; $SD = 0,69$), milles tugevamalt tunnevad ennast klasside jaotust vaadates poisid 12. klassist ($M = 4,10$; $SD = 0,85$). Nõrgimad tulemused olid poistel 10. klassist ($M = 3,50$; $SD = 0,62$) ning tüdrukutel 12. klassist ($M = 3,55$; $SD = 0,86$). 10. klassi tüdrukeid ja 9. klassi poisse osales valimis sama palju ($N = 19$). Nende keskmised hinnangud algatusvõimele olid samad ($M = 3,63$) kuid erinesid standardhälbe poolest (10.kl tüdrukeid $SD = 0,65$; 9. klassi poisid $SD = 0,76$).

Väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmisel said õpilaste seas kõrgeima skoori *loovus* ($M = 3,66$; $SD = 0,82$), sh 11. klassis tervikuna ($N = 26$; $M = 3,88$; $SD = 0,69$), kus loovamateks hindasid ennast tüdrukeid ($M = 4,0$; $SD = 0,72$). Madalaim enesehindamise tulemus loovusele nii keskmiste kui standardhälbe poolest esines tervikuna 9. klasside õpilaste seas ($N = 38$; $M = 3,56$; $SD = 0,88$). Lisaks selgus, et väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmisel on madalaimaks alapädevuseks hinnatud planeerimisoskust ($M = 3,13$; $SD = 0,86$) Klassipõhiselt analüüsides selgub, et 10. ja 9. klassi õpilased on võrreldes teiste väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmise alapädevuste grupis hinnanud madalaimaks just planeerimisoskust (10.kl $M = 2,93$; $SD = 0,8$ ning 9. kl $M = 3,02$; $SD = 0,89$). 12. klassi poiste hinnang planeerimisoskuse pädevusele on oluliselt kõrgem ($M = 3,79$; $SD = 0,8$) võrreldes teistes klassides õppivate neidude ja noormeestega.

Ärivõimaluste avastamisega seotud alapädevus, nagu äriidee avastamine ($M = 3,52$; $SD = 0,76$) asetati vastajate poolt olulisemaks. 9. klassi õpilased on pädevad antud teemal kaasa rääkima, hinnates tegurid kõrgeimalt ($M = 3,65$; $SD = 0,74$), eriti 9. klassi poiste seas võrrelduna teiste klasside õpilastega ($M = 3,84$; $SD = 0,51$). Veidi tagasihoidlikumalt on hinnanud 12. klassid enda pädevust äriideede avastamisel ($M = 3,55$; $SD = 0,92$) ning madalaimalt, see-eest võrdlemisi sarnaselt, 10. ja 11. klasside õpilased (10. kl – $M = 3,42$; $SD = 0,76$ ja 11. kl – $M = 3,41$; $SD = 0,63$). Ärivõimaluste avastamisega seotud pädevus, rahatarkus, sai õpilaste hinnangul madalaima skoori lausa kolmelt klassikomplektilt alustades madalaimast, 10. klassist ($M = 3,05$; $SD = 0,88$), kus nii poiste ($M = 3,07$; $SD = 0,81$) kui ka tüdrukeid ($M = 3,04$; $SD = 0,94$) tulemused olid nõrgimad. Neile järgnesid veidi tugevamad skoorid saanud 9. klassid ($3,36$; $0,89$) ja 12. klassid ($M = 3,26$;

SD = 1,15). Oluline on märkida asjaolu, et 12. klassi neiud on hinnanud enda pädevust rahatarkuse teemadel valimi madalaimaks (M = 3,09; SD = 1,11).

Eelpool mainitud madalaim hinnang enesejuhtimisele (M = 3,17; SD = 0,39), kui ettevõtluspädevuse osale, on küsimustiku viimane hinnatav tegur. Enesejuhtimise osas hindavad 9.-12. klassi õpilased kõrgelt metatunnetust (M = 3,80; SD = 0,68). Klasside kõrgeimaks on hinnanud antud alapädevust 12. klassid (M = 3,92; SD = 0,73) ning madalaimaks 10. klassid (M = 3,70; SD = 0,84). Kui võrrelda valimis osalenud poiste ja tüdrukute metatunnetust, siis tüdrukute keskmiste skoor on ühtlasem (M vahemikus 3,72 – 3,82) kui poiste tulemus (M vahemikus 3,67 – 4,29). Enesejuhtimise osa alapädevus - arenguskus on küll kõige madalama tulemusena (M = 2,22; SD = 0,83), kuid seda jäävuskumuse suunaga. 2021/2022. õ.a. gümnaasiumilõpetajad hindavad arengusikumust (jäävusikumuse suunal) madalaimalt (12.kl M=2,01; SD =0,84) ning sellel õppeaastal 4. kooliastmesse sisenejad, 10. klassi noored, kõrgeimalt (M = 2,39; SD = 0,85).

Ettevõtluse alapädevuste keskmised ja standardhälbed on kajastatud alljärgnevas tabelis (Tabel 7) ning lisadena soo (Lisa 4) kui ka klassikomplektide alusel (Lisa 5).

Tabel 7. Vastajate hinnangud ettevõtluspädevuse alapädevustele

Õpilaste hinnangud ettevõtluspädevuse alapädevustele			
Ettevõtluspädevuse osad	Ettevõtluse alapädevused	M	SD
Enesejuhtimine	Metatunnetus	3,80	0,68
	Arengusikumused	2,22	0,83
	Autonoomsus	3,43	0,53
	Emotsioonidega toimetulek	3,24	0,77
Väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine	Loovus	3,66	0,82
	Probleemilahendusoskus	3,62	0,73
	Planeerimine	3,13	0,86
	Eetilisus ja jätkusuutlikkus	3,40	0,68
Sotsiaalsete olukordade lahendamine	Suhtlusoskused	3,70	0,82
	Algatusvõime	3,66	0,69
	Koostööoskused	4,05	0,78
Äriõimaluste avastamine	Äriidee avastamine	3,52	0,76
	Keskkond	3,41	0,79
	Rahatarkus	3,30	0,94

Allikas: autori arvutused

Töö autor on kasutanud Pearsoni korrelatsioonikordajat r , et leida seoseid:

- õpilaste ettevõtluse alapädevuste hinnangute vahel;
- õpilaste ettevõtluspädevuse osade hinnangute ning ettevõtluskogemuse vahel.

Koostati korrelatsioonimaatriks (Lisa 6), kus vastuste analüüsimisel kasutati korrelatsioonide tugevuse ehk seose hindamise alusena olulisuse nivood $p < 0,01$. Antud magistritöös on korrelatsiooni kordajaid tõlgendatud järgnevalt: $r < 0,3$ – nõrk seos; $0,3 < r < 0,6$ – keskmine seos; $r > 0,6$ – tugev seos.

Tõlgendades ettevõtluse alapädevuste vahelisi korreleerumisi (Tabel 8) on näha, et tugev positiivne seos esineb väärtust loova mõtlemine ja lahenduste leidmise ehk ettevõtluse alapädevustena metatunnetuse ning probleemilahendusoskuse ($r = 0,640$; $p < 0,01$) vahel. Samuti esineb tugev omavaheline seos sotsiaalsete olukordade lahendamist käsitletavate alapädevuste vahel nagu suhtlusoskuste ning algatusvõime ($r = 0,598$; $p < 0,01$). Korrelatsioonianalüüsi tulemusel on leitud keskmised seosed äri võimaluste avastamise ning väärtust loova mõtlemise ja lahenduste leidmise kui ka sotsiaalsete olukordade lahendamise vahel järgmiselt: äriidee avastamine ja probleemilahendusoskus ($r = 0,553$; $p < 0,01$); äriidee avastamine ning algatusvõime ($r = 0,538$; $p < 0,01$); rahatarkus ning probleemilahendusoskus ($r = 0,518$; $p < 0,01$) kui ka keskkond ning probleemilahendusoskused ($r = 0,501$; $p < 0,01$).

Tabel 8. Seosed õpilaste ettevõtluspädevuse hinnangute vahel

Ettevõtluse alapädevus	Korrelatsioon	Ettevõtluse alapädevus
Metatunnetus	$r = 0,640$; $p < 0,01$)	Probleemilahendusoskus
Suhtlusoskused	$r = 0,598$; $p < 0,01$)	Algatusvõime
Äriidee avastamine	$r = 0,553$; $p < 0,01$)	Probleemilahendusoskus
Äriidee avastamine	$r = 0,538$; $p < 0,01$)	Algatusvõime
Rahatarkus	$r = 0,518$; $p < 0,01$)	Probleemilahendusoskus
Keskkond	$r = 0,501$; $p < 0,01$)	Probleemilahendusoskus

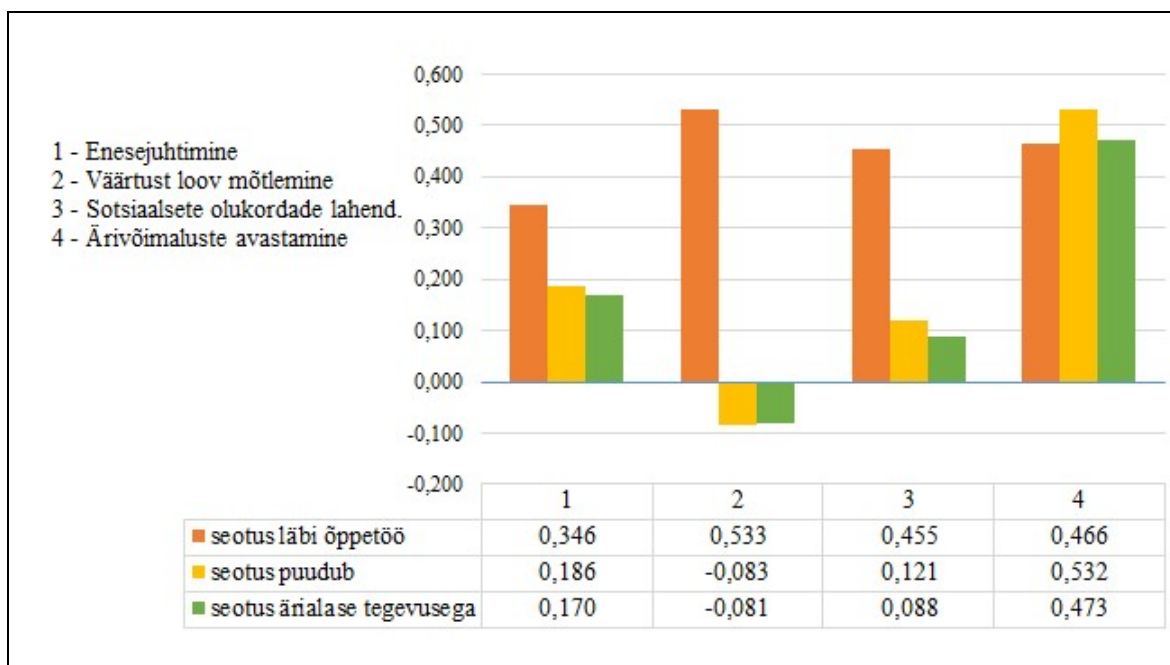
Allikas: autori arvutused

Õpilased vastasid küsimustikus küsimusele „Kuidas oled olnud seotud ettevõtlusega?“. Tulemuste analüüsimiseks jagas autor õpilased vastuste alusel kolme gruppi:

- õpilasel on varasem kokkupuude ettevõtlusega läbi õppetöö (nt. õpilasfirmade loomisel) (N = 40);
- õpilane pole varem ettevõtlusega kokku puutunud (N = 44);
- õpilane on varem olnud seotud äritegevusega (N=37).

Tõlgendades korreleerumisi ettevõtluspädevuse osade ning õpilaste ettevõtluskogemuse vahel (Joonis 1), on näha, et keskmine positiivne seos esineb ärivõimaluste avastamise ning kõigi õpilasgruppide vahel. Tugevad seosed on õpilastel ärivõimaluste avastamisel läbi õppetöö ($r = 0,466$; $p < 0,01$) ning seosed ärialase tegevusega ($r = 0,473$; $p < 0,01$). Kõrgeim seos esineb ärivõimaluste avastamisel nende õpilaste vahel, kellel varasem ettevõtluskogemus veel puudub ($r = 0,532$; $p < 0,01$). Keskmine positiivne seos joonistub välja õpilaste seas, kellel on ettevõtluskogemus saadud õppetöö kaudu (nt õpilasfirmades osalemine) ning väärtust loova mõtlemise vahel ($r = 0,533$; $p < 0,01$). Ettevõtluspädevuse osa – enesejuhtimise ning õpilaste vahel, kes on ettevõtluskogemuse saanud õppetöö kaudu, esineb oluliselt tugevam seos kui nendel õpilastel, kes on olnud seotud varasemalt äritegevusega või kellel varasem ettevõtluskogemus puudub täielikult ($r = 0,346$; $p < 0,01$).

Joonis 1. Seosed õpilaste ettevõtluspädevuse hinnangute ning ettevõtluskogemuse vahel
Allikas: autori arvutused

Õpilased andsid hinnangu oma senistele ettevõtlusalastele teadmistele ning oskustele valides vastuseks 1 – mul puudub arusaam terviklikust ettevõtlusprotsessist; 2 – mul on pealiskaudne arusaam terviklikust ettevõtlusprotsessist; 3 – mul on hea arusaam terviklikust ettevõtlusprotsessist; 4 – mul on väga hea arusaam terviklikust ettevõtlusprotsessist, aga mul pole ettevõtluskogemust või 5 – mul on väga hea arusaam terviklikust ettevõtlusprotsessist, sest olen tegutsenud õpilasfirmas või sest oman ettevõtluskogemust. 51 õpilast (42,12%) hindavad arusaama terviklikust ettevõtlusprotsessist pealiskaudseks, seda koguni 41,37% tüdrukutest (N = 29). Õpilasi, kes on hinnanud arusaama terviklikust ettevõtlusprotsessist väga heaks, sest nad on tegutsenud õpilasfirmas või omavad ettevõtluskogemust on 7,36% õpilastest (N = 9). Õpilaste hinnangud ettevõtlusalastele teadmistele ja oskustele on esitatud järgmises tabelis (Tabel 9).

Tabel 9. Õpilaste hinnang ettevõtlusalastele teadmistele ja oskustele

Hinnang	Õpilaste arv	Protsent	Poiste arv	Protsent	Tüdrukute arv	Protsent
1	10	8,28%	4	7,82%	6	8,61%
2	51	42,12%	22	43,13%	29	41,37%
3	33	27,34%	13	25,5%	20	28,58%
4	18	14,90%	9	17,64%	9	12,86%
5	9	7,36%	3	5,91%	6	8,58%
Kokku	121	100,00%	51	100%	70	100%

Allikas: autori arvutused

Õpilastel esitati küsimused „Millise tööalase valiku plaanid teha kohe peale õpinguid?“ ja „Millise tööalase valiku plaanid teha 5. aasta pärast peale õpinguid?“, millele paluti vastata järgnevalt: 1 - asun palgatööl; 2 - asutan ettevõtte/jätkan ettevõtjana; 3 - lähen edasi õppima ja „Muu“ vabavastusena. Autor koondas „Muu“ all esitatud vabavastused ning sagedustabelisse lisandusid õpilaste poolt kirjeldatud uued tööalavaliku vastused nagu 4 - ei tea; 5 – ajateenistus; 6 - investeerimine kinnisvarasse; 7 - asun palgatööl ning selle kõrvalt asutan ettevõtte.

Õpilaste tööalaste valiku plaanide analüüsist (Tabel 10) selgub, et 101 õpilast (83,47%) soovivad minna edasi õppima. Viie aasta möödudes näeb 45,45% õpilastest (N = 55) tööalase valikuna palgatööl minemist ning 32,23% õpilastest (N = 39) soovivad asutada ettevõtte või jätkata ettevõtjana. 13 õpilast (10,74%) ei oska veel öelda, millise tööalase valiku nad 5. aasta pärast edasiõppimise järgselt plaanivad teha.

Tabel 10. Õpilaste tööalase valiku plaanid

Tööalane valik	Valik kohe peale õpinguid		Valik 5. aastat peale õpinguid	
	sagedus	protsent	sagedus	protsent
1 - asun palgatööle	9	7,44%	55	45,45%
2 - asutan ettevõtte/jätkan ettevõtjana	5	4,13%	39	32,23%
3 - lähen edasi õppima	101	83,47%	12	9,92%
4 - ei tea	3	2,48%	13	10,74%
5 – ajateenistus	2	1,65%	-	-
6 - investeerimine kinnisvarasse	1	0,83%	-	-
7 - asun palgatööle ning selle kõrvalt asutan ettevõtte	-	-	2	1,65%
Kokku	121	100,00%	121	100,00%

Allikas: autori arvutused

Õpilasi, kes hindasid, et lähivad kohe peale gümnaasiumi lõpetamist edasi õppima oli 101, moodustades 83,47%. Nendest 29 (28,71%) soovivad 5. aasta pärast olla seotud ettevõtlusega. Tüdrukute hinnang ettevõtlusega seotusele on tervelt 62,07% (N=18) ning klasside põhiselt on osakaalud sarnased, mis on toodud välja alljärgnevas tabelis (Tabel 11).

Tabel 11. Edasi õppijate tööalane valiku plaan tegeleda ettevõtlusega

Osakaal kohe peale õpinguid edasi õppijate (N = 101) ning 5. aasta pärast ettevõtlusega seotute vahel soo ning klasside alusel		
edasi õppijad	asutan ettevõtte/jätkan ettevõtjana 5. aastat peale õpinguid	protsent
Õpilaste arv	29	28,71%
Poisid	11	37,93%
Tüdrukud	18	62,07%
Kokku	29	100,00%
9. klassid	9	31,03%
10. klassid	6	20,69%
11. klass	7	24,14%
12. klassid	7	24,14%
Kokku	29	100,00%

Allikas: autori arvutused

2.4.2. Kvalitatiivse uuringu tulemused

Mõistes Kose valla üldhariduskooli õpilaste hinnanguid ettevõtluse alapädevustele, vaatele tulevikku, on oluline viia läbi kvalitatiivne uuring Kose vallas tegutsevate ettevõtete juhtide ja/või projektijuhtidega erinevates tegevusvaldkondades. Valimi koguhulk on 4 inimest, kellest 3 on meessoost ja 1 naissoost. Intervjuudes osalesid nelja erineva tegevusvaldkonna esindajad: ehitus, vabaaja tegevuste läbiviimine, tootmine ja kaupade müük. Ettevõtete vanus registreerimise aasta alusel jääb vahemikku 5 kuni 9 aastat.

Kvalitatiivse uuringu raames korraldati Kose vallas tegutsevate ettevõtetega intervjuud, et:

- uurida kui oluliseks peavad kohalikud ettevõtjad koostööd kooliga;
- uurida millised on võimalikud koostöövormid kooli ja ettevõtete vahel, et toetada noorte ettevõtluspädevust;
- kaardistada ettevõtjate hinnangud noorte, kui tulevikutöötajate, hoiakutele, oskustele ja teadmistele.

Autor analüüsib kokkuvõtvalt vastuseid intervjuukava (Lisa 3) küsimustele alljärgnevalt.

Uurides koostöö olulisust kooliga, tõi jaemüügi valdkonnas tegutsev ettevõtja intervjuu alguses kohe välja takistusena piiratud ajalise ressursi. Ehitusvaldkonnas tegutsev ettevõtja pidas väga oluliseks kodulähedust ning seotust kooliga olles Kose Gümnaasiumi vilistlane ning valmis panustama pikemaajalise koostöösse kooliga kuid toob samuti välja võimaliku ajapuuduse.

„Ettevõtjal on ikka põnev kui kooliga koostööd teha, sest esiteks on kodulähedus hästi tähtis, eksle ja mm.., aga kuna ma ise olen selle kooli ära lõpetanud, siis .. on see emotsionaalne side ka alati, et... ikka tahad midagi tagasi anda kogukonnale.“ (E2)

Vabaajategevuste läbiviimisega seotud ettevõttel puudub üldhariduskooliga varasem koostöö, kuid ettevõtte juht on koostöö alustamise osas motiveeritud leides, et erinevate edasiõppimisvõimaluste tutvustamine annab noorele selgema sihi gümnaasiumi lõppedes. Tootmisvaldkonnas tegutseval ettevõttel on olnud samuti varasem koostöö üldhariduskooliga kuid ollakse arvamusel, et üldhariduskooli kasutegur ettevõtte jaoks on oluliselt väiksem kui näiteks kutseõppeasutustega.

„Ettevõtte poolt vaadatuna on see...pigem sotsiaalne heategevus. Loomulikult aitame koole, sest oleme ju ise lapsevanemad või.. mm, varasemalt kooliga seotud õppijatena..me ju mõistame, kui oluline on õppetöös kuulata praktikuid ja näha erinevaid ettevõtteid.“ (E3)

Võimalikest koostöövormides põhiline koostöö on ehitusettevõttel olnud kohaliku omavalitsuse ja kooli juhtkonnaga ehitusprojektide tasandil, samuti on varasemalt toetanud projektipäeva edukat läbiviimist omapoolsete värvijääkide ja muu ehitusliku materjaliga ning võetud gümnaasiumiõpilasi suveks tööle. Ennekõike nähakse koostööd õpitubade, reaalse praktiku sissetoomisel ainetundidesse ning praktilises töö läbiviimises töökohal. „*Me ju oleme selle sees ise igapäevaselt. Oleks äge küll selliseid kogemusi ise edasi anda...Me oleme ka suviti ikka siia võtnud keskkoolist poisse appi sellise heakorratöö peale..*“ (E2)

Jaemüügi valdkonnas tegutseva ettevõtte ja kooli vahelise varasema kokkupuutena tuuakse välja hooajalise töö pakkumine kuid kuid tõi esile võimalikest omavahelistest koostöövormidest lisaks töötubade läbiviimise võimaluse. Ka tootmisettevõtte näeb ühe võimaliku koostöövormina rakendada noori suvehooajal töölevõtmisena nn *tööampsudena*, kuid lisab, et kutseharidusasutustes õppivate noorte rakendamine on oluliselt produktiivsem mõlemale osapoolle. Üldhariduskooliga koostöös on ettevõtte varasemalt vastu võtnud õppegrupe, tutvustanud oma ettevõtet ning teinud koostööd töövarjupäeva raames. „*Kutsekooli õpilasi saame rakendada praktikavormis või õpipoisikoolitusena. Samuti olla praktikaettevõtteks oma töövaldkonnas. [...] Ettevõtte juhina olen käinud rääkimas noortele koolis kuidas toimub töö ettevõttes ja kuidas läbi viia näiteks tööintervjuusid. Lisaks oleme aktiivselt novembris töövarjupäeva raames võtnud enda töötajatele töövarje, mis on tegelikult ju põnev kogemus ja seda nii töötajatele kui noortele endile.*“ (E3)

Vabaajategevuste läbiviimisega seotud ettevõttel puudub varasem koostöökogemus. Võimaliku koostöövormina tuuakse välja lisaks hooajalise töö pakkumisele noortele veel turunduse põhitõdede selgitamine sh visuaalse disaini loomine koostöös ettevõttega. Lisaks projektijuhtimise kogemuse jagamine klassiruumis valikaine raames, kus saab rakendada tänapäeva noorte loovust. „*Mis puudutab teisi koostöövorme üldhariduskooliga..., peame oma fookuse suunama ikkagi põhitegevusele. Näiteks loovtööde ja uurimistööde juhendamised jätaksime ikkagi õpetajate hoolde..kuigi see ei välista, et me ei võiks aidata näiteks loovtöö tulemi testimisel enda klientide seas.*“ (E4)

Tulevikutöötaja oskustest ja teadmistest olulisena toob ehitusettevõtja välja, et kindlasti ei tohiks noor karta ebaõnnestumist. Lisaks peetakse füüsilise oskuse kõrval oluliseks ka mõttetööd ning asjaolu, et tänapäeva noored ei kannata kriitikat, kuid kui see ületada, siis kõik on võimelised õppima ja arenema. „*Mina olen ehtne näide sellest, et mitu korda olen alustanud ja...mul on endal*

praegu kümme ideed peas, mida veel teha, aga mul on õnneks on teismeline kodus, kes tahab neid võib-olla ise realiseerida. [...] Üldse...noortega peab kuidagi teistmoodi suhtlema, mm...õrnemalt. Ehitussektoris on lihtne – kui on tahtmist ja jõuad kohale, siis aga palun...meil on ettevõttes üks töötaja, kes on meeletult selle viie aastaga õppinud ja täna ta on ettevõtte parim ja enimtasustatud töötaja. Ega meil ju ongi see praktiline kogemus ja saame olla kõrval mentoritena.“ (E2)

Jaemüügis tegutsev ettevõtja on seisukohal, et noored, kes alles koolis käivad, ei oma neid teadmisi, mis ettevõtlus endast kujutab. Lisaks toob ta välja asjaolu, et kõik ei soovi hakata ettevõtjateks. Kirjeldades tulevikutöötajat, tuuakse esile autonoomsuse, algatusvõime ning probleemilahendusoskuse olulisus. „Mõni inimene lihtsalt polegi ettevõtlik ja tahabki palgatööl käia...ja ta ei suudagi seda teha...ettevõtjal peab olema väga tugev närv ja väga suur pingetaluvus. [...] Inimene peab olema harjunud midagi tegema. On tulnud tööle noori, kes tahavad hästi palju palka. Kui keegi palub midagi teha, siis teeb ära ja istub jälle maha. Selline iseseisev mõtlemine ja kohusetunne on täitsa puudulikud.“ (E1)

Tootmisele ning vabaajategevustele orienteeritud ettevõtted peavad oluliseks tulevikutöötaja puhul koostöö- ja suhtlemisoskust kuid ka iseseisvust ja suutlikkust ennast juhtida. Samuti pädevust töötada digitaalselt, suurte andmemahitudega, tehes need enda jaoks arusaadavaks, mille baasil langetada otsuseid. Lisaks tuuakse välja pidev enesearengu soov ning oskus töötada mitmekesisel töökeskkonnas. „Loomulikult, kui hinnata tööandja seisukohalt, siis iga töötaja peab olema iseseisev, suutma ise ennast juhtida, koormust jagada, delegeerida ja motiveerida. Ja lõpetuseks tooma tulemusi oma ettevõtte näol.“ (E4) „Töötaja peab olema õppimisvõimeline ning suutma töötada erinevate rahvustega ja erinevates kultuurikeskkondades.“ (E3)

Enim tuuakse intervjuueeritavate poolt välja võimaliku või jätkuva koostöö kitsaskohaks ajalist ressursi (E1; E2; E4), kuid ollakse siiski valmis koostööd alustama (E4) või jätkama (E2; E3) lisaks hooajalise töö pakkumise võimalustele, mida pidasid kõik ettevõtted üheks võimalikuks koostööpunktiks sh praktika pakkumist (E2; E3). Töö autor on lisades kokku viinud kirjanduses kasutatavad võimalikud koostöövormid Kose valla ettevõtjate poolt esile tooduga (Lisa 7) ning uuringus osalenud ettevõtted kodeeritud tabelina (Lisa 8).

2.5. Arutelu ja järeldused

Käesolev peatükk toob välja peamised uuringutulemused ning seosed, tuues välja püstitatud uurimisküsimuste vastused. Autor esitleb kooliõpilaste enesehindamisanalüüsi märkimisväärseid tulemusi ning toob välja võimalikud koostöövormid üldhariduskooli ja kohalike ettevõtete vahel. Viimaks teeb ettepanekud edasisteks uurimisvõimalusteks.

Ettevõtluspädevuse hindamiseks mõõdeti küsimustikus kõiki ettevõtluspädevuse mudelist lähtuvaid alapädevusi Kose valla üldhariduskooli 9.-12. klasside õpilaste seas. Küsimustikus oli välja toodud 48 väidet/küsimust, millele õpilane annab hinnangu. Kvalitatiivse uuringuna läbiviidud intervjuud võimaldasid töö autoril kaardistada kohalike ettevõtete nägemused koostööst kooliga, nende ideed võimalikest koostöövormidest ja mõtted tuleviku töötaja oskustest ning teadmistest.

Ettevõtluspädevuse küsimustiku vastajate koguvalimist ($N = 121$) tõid õpilased kõige kõrgemalt hinnatud ettevõtluse alapädevusena välja enda koostööoskused, millele olulisusele viitasid ka Li ja Wu (2019) ja Garrido-Yserte *et al.* (2020) oma uuringutes. Samuti on meeskonnapõhist lähenemist pidanud oluliseks Lackeus (2013), Gibbi (2008), Blenker (2011; 2012) ning Rasmussen, Nybye (2013) esitatud progressioonimudelites. Intervjuudest ettevõtetega ei tule välja vajadust arendada noorte koostööoskusi millest võib järeldada, et tulevikutöötaja võtmeväsimus on hetkel toetatud kuid vajab sellest hoolimata vajab tähelepanu.

Eesti hariduses on suurem rõhuasetus enesejuhtimisel (Arro *et al.* 2018a), kirjeldades alapädevuste vahelisi vastastikuseid seoseid enesejuhtimise kui olulisema ettevõtluspädevuse osaga (Venesaar 2022) ning hõlmates ettevõtlusega seotud teadmisi-oskusi (Arro *et al.* 2018b, 40). Autori läbiviidud uuringu tulemustest selgub, et üldhariduskooli õpilaste arenguskoos, kui enesejuhtimise alapädevus, on hinnatuid madalaimaks kuid seda jäävuskumuse suunaga, mis toetab mõtteviisi, et ettevõtluses võib saavutada edu pingutades. Ettevõtjaks saamisel pole vaja kaasasündinud eeldusi, mida pooldab ka Timmons (2003 viidatud Maldonado Briegas *et al.* 2021), olles kindel, et ettevõtlusoskusi saab omandada nagu iga teist oskust ja seetõttu tuleks seda õpetada. Intervjuudest tuleb välja, et ettevõtjad toetavad mentori rollis olles töökohal noorte arengut ning on valmis näiteks vilistlasena jagama oma kogemuslugu klassiruumis.

Emotsioonidega toimetulekut hindasid õpilased tagasihoidlikult, mis annab üldhariduskooli õpetajatele ja juhtkonnale sisendi antud alapädevuse toetamiseks. Oluliselt nõrgemalt hindasid teiste klasside õpilastega võrdluses enda emotsioonidega toimetulekut 9. klasside ja 12. klasside õpilased, mis võivad olla seotud kooliastme ülemineperioodiga ning sooritamist vajavate lõpu – ja/või riigieksamitega põhjustades ärevust, stressi ja läbipõlemist (Patzelt, Shepherd 2011). Kohalike ettevõtetega koostöös on võimalik kutsuda loengut pidama erinevate valdkondade esindajad, kes tutvustavad edasisi karjäärivalikuid või toetavad edasisi õpivalikuid. Olgu selleks põhikooli lõppedes valik astuda gümnaasiumisse või omandada kutseõpe, samuti gümnaasiumi lõpetajatel valik minna palgatöölle või edasi õppida. Nõnda on võimalik õpilasi toetada oma emotsioonide märkamisel, nende ära tundmisel ning oskuses neid olukorrale vastavalt kasutada (Garnefski, Kraaij 2006), mh õppima vastu võtma kriitikat, mis avardas intervjuudest ettevõtetega.

Kose valla üldhariduskooli õpilased on hinnanud väärtust loovat mõtlemise ja lahenduste leidmise osapädevusi väga kõikuvalt. Planeerimisoskust, alapädevusena hinnati samuti madalalat, seda enam 9. ja 10. klasside noorte seas. Võrrelduna 12. klasside õpilastega võib antud alapädevus olla madalam seoses sellega, et probleemi lahendusprotsessi eri etappides nõuab eesmärgipäraste valikute tegemine ja otsustamine aega (Venesaar *et al.* 2018). See on omakorda võrreldav 4. kooliastmesse astumisega, kus alles otsitakse viise, kuidas tulemuste saavutamiseks edasi liikuda, omistades järgemööda võõras hindamissüsteem kursuste näol, suhestutakse uute õpetajatega ning määratakse valikainete plokk vastavalt enda huvidele. Seega peab kooli töötajaskonnal olema initsiatiiv viia õpetamine klassiruumist välja (Maldonado *et al.* 2021). Koostöös aineõpetajate ning ettevõtetega on võimalik tegevuspõhiste lähenemisviiside kaudu arendada õpilastes ettevõtluspädevusi (Pittaway, Cope 2007; Pittaway, Thorpe 2012). Üheks võimaluseks on keskenduda projektipõhise, praktilise ja kontekstipõhisele lähenemisele, sest see kajastab laiemas plaanis ettevõtlusõppe sotsiaalset, emotsionaalset ja kogemuslikku olemust (Pittaway ja Cope 2007). Ettevõtjatega on võimalik leida ühine koostööpunkt projektijuhtimise valikaine läbiviimisel nt käsitledes projektijuhtimise erinevaid etappe, tuues praeguse õppekava kohaselt 12. klassi majanduse valikainete ploki aine „projektijuhtimine“ varasemaks, kuid mis tingiks praeguste vabaainete mahtude ümberkorreerimise 10. ja 11. klassides.

Madala skoori on saanud ettevõtluse alapädevustest õpilaste hinnang oma rahatarkusele, kus anti hinnang eelarve pidamisele, võimaluste uurimisele, kuidas raha kasutada, mõeldes läbi kulutused ning jälgides majanduses toimuvat. Seda kinnitab varasem finantskirjaoskuse taseme uuring keskkooliõpilaste seas, mille tulemused olid samuti madalad (Erner *et al.* 2016). Valimi nõrgima

tulemuse said 10. klassi noored tervikuna ning ka 12. klassi neiud, mida võib põhjendada sellega, et 10. klassis pole kooli õppekavas finantskirjaoskuse kursust. Küll aga on Kose valla üldhariduskoolis 12. klassis võimalik valida majanduse valikainete plokk, kus käsitletakse ühe kursuse raames ka finantskirjaoskust. Seega võib põhjendada madalat 12. klassi tüdrukute hinnangut rahatarkusele sellega, et need, kes on sattunud valimisse, on võtnud teise valikainete mooduli (nt riigikaitse jt). Intervjuudest ettevõtetega tuli välja, et teiste ettevõtluspädevuste osade kõrval ei peeta ärivõimaluste avastamist sh finantskirjaoskust nii oluliseks. Samas on ettevõtete poolt nimetatud koostöövormide kaudu antud pädevust võimalik õpilaste seas toetada nt suvel pakkudes tasustavat tööd või erinevate valikkursuste raames paluda tulla rääkima investeerimise teemadel mõnel kohalikul ettevõtjal, kes igapäevaselt antud teemaga tegeleb nii simulatsiooimängu (nt *cashflow*) kui ka projektipäeva raames. Lisaks on võimalik koolil kaasata teisiigi organisatsoone, kes pakuvad valikainete kursuseid, mida saab kanda hiljem lõputunnistusele.

Töö autor uuris kohalike ettevõtete valmidust pikaajaliseks koostööks üldhariduskooliga ning arvamusi erinevatest koostöövormidest, mis toetaksid õpilaste ettevõtluspädevust. Koostöö puhul ei ole oluline partneri suurus või rahalised võimalused vaid tähtis on valmidus ja soov ühiselt areneda (Eesti Teadusagentuur 2021). Üldiselt oli Kose valla ettevõtetel valmidus koostööks. Näiteks isiklikud suhted ja soov midagi kogukonnale tagasi anda, olles kooli vilistlane, lapsevanem. Ära märgiti ka sotsiaalse heategevuse eesmärgil tehtav koostöö ning soov toetada õpilaste teadlikkust hilisemate õpivalikute tegemisel. Põhiliste koostöövormidena nähti õpilastele hooajatöö pakkumise võimalust või praktilist õpet töökohal. Samuti ollakse valmis osalema projektipäeval ning viimas läbi loengut külalisena.

Töö autor analüüsis korrelatsiooni ettevõtluse alapädevuste vahel. Seoseid esines iga ettevõtluse alapädevuse kohta, kuid enim seoseid tekkis probleemilahendusoskuse korral. Kui antud alapädevust arendada, siis mõjutab see ka teisi alapädevusi nagu metatunnetust, äriideede avastamist, rahatarkus ning keskkonda. Ka ettevõtjad olid seisukohal, et õpilaste probleemilahendamisoskus on oluline võtmepädevus tulevikutöötajal, sest nõnda omab noor oskust mõeldud lahenduskäik realiseerida ning hinnata, kas saavutatu vastab seatud ees märgile ja kui edukas oldi probleemi lahendajana (Kikas, Toomela 2015). Tugev seos esines ka algatusvõime arendamisel mõjutades taaskord äriideede avastamise pädevust ning suhtlusoskust. Äriidee avastamisel tunnevad ennast kõige kindlamini 9. klassi noored, mis seab väljakutsed koostöös ettevõtetega, et leida sobiv koostöövorm (nt mentorid õpilasfirmadele, õpilaste individuaalsete või

grupi äriideede väljatöötamisel ja elluviimisel). Nõnda probleemide üle mõtiskledes on võimalik arendada lisaks eeltoodule ka õpilaste igapäevaseid väärtusloomeoskusi, mille olulisus tuleb välja analüüsides õpilaste varasemat seotust, kogemust ettevõtlusega (Blenker et al. 2011).

Uuringus osalenud õpilastelt uuriti nende varasemat seotust/kogemust ettevõtlusega ning tulemuste analüüsimiseks jaotati õpilased vastuste alusel kolme rühma, kus neil on varasem kokkupuude ettevõtlusega läbi õppetöö, pole varasemat kokkupuudet või on olnud varasem seotus äritegevusega. Tulemustest selgub, et väärtust loov mõtlemine on statistiliselt positiivse tulemusena esindatud vaid nendel õpilastel, kellel on olnud seotus ettevõtlusega läbi õppetöö, sest need õpilased suudavad näha ettevõtlikku tegevust kui süsteemi ja mõista ettevõtluse võimalikke tagajärgi (Arro *et al.* 2018a). Ettevõtete kaasamine nt õpitoa läbiviimisel või õpilasfirma loomise protsessis toetab seeläbi võtmepädevuseks saanud loovust ja algatusvõimet (Sánchez 2011) võimaldades leida uusi lahendusi kaasava ja jätkusuutliku tuleviku jaoks (Euroopa Komisjon 2019).

Korreleerumiste tõlgendamisel tekkisid seosed ärivõimaluste avastamisel kõigi õpilasgruppide vahel, kuid kõrgeima hinnangu ärivõimaluste avastamisele andsid õpilased, kel puudub üldse varasem kogemus ettevõtlusega. Seda võib tõlgendada kui kogemuse puudust mõistmaks kui keeruline on ärivõimalusi, ideid ellu viia, realiseerida. Kõrgeim seos esines ärivõimaluste avastamisel nende õpilaste seas, kellel varasem ettevõtluskogemus veel puudub. Esindatud on ka seoses õpilaste seas, kes on kogunud ärivõimaluste avastamist läbi õppetöö. Võib järeldada, et need õpilased, kes on saanud ettevõtluskogemuse õppetöö kaudu (nt luues õpilasfirmat), ei ole lõplikult mõistnud või pole ainetunnis räägitud piisavalt, milliseid pädevusi õpilasfirma loomine endas reaalses elus kätkeb. Samuti ei pruugita näha seoseid eelnevalt mitteseotud valdkondade (aspektide) vahel. Venesaar (2018) toetab samuti mõtet ning lisab, et informatsiooni otsimise ja seostamise oskus ning tähelepanelikkus valdkonnas toimuva suhtes on vajalikud nii ettevõtlustegevuses kui ka laiemalt ettevõtlikus tegutsemises. Ettevõtjad saavad koostöövormide kaudu ärivõimaluste avastamist toetada. Nõnda saaksid õpilased parema ülevaate ning mõistaksid miks ja mida tehakse. Esinenud seosed toetavad üldhariduskooli ja ettevõtetega koostöö olulisust, kus ettevõtted saavad läbi oma praktiliste teadmiste tuua õpilased reaalsele elule lähemale olenemata nende varasemast seosest ettevõtlusega. See tuleb selgelt esile ka eelpool mainitud autorite uuringutest, kus ollakse seisukohal, et ainuke võimalus muuta inimesed ettevõtlikumaks on läbi praktilise kogemuse (Lackéus 2015) ja läbi tegevuspõhiste lähenemisviiside (Pittaway, Cope 2007; Pittaway, Thorpe 2012).

Õpilased (N = 121) vastasid enda tööalase valiku kohta kohe peale õpinguid ja 5. aasta pärast ning selgus, et ca 84% õpilast (N = 101) soovivad minna edasi õppima ning 5. aasta möödudes pärast õpinguid soovivad asutada ettevõtte või jätkata ettevõtjana ca 29% õpilastest. Kuna kogemusõppe kasutamine ettevõtlusprogrammides arendab koostöös tegevate ettevõtjatega õpilaste ettevõtluspädevust (Kuratko 2005 viidatud Kickul et al. 2012, 489), siis on võimalik tõsta veelgi enam tulevikus õpilaste teadlikkust karjäärivalikutest ning hinnata hilisemat ettevõtlusprogrammi mõju ettevõtluskavatsustele, millele on endiselt väheseid tõenduspõhiseid teadmisi (Shahin et al. 2021).

Samuti näitab hinnang olla seotud tulevikus ettevõtlusega kooliõpilaste valmisolekut, mis viitab noorte ettevõtlikkusele. Eeltoodut toetab Garrido-Yserte *et al.* (2020) läbiviidud uuring keskkooli õpilaste seas, kus keskendutakse potentsiaalsete ettevõtjate väljaselgitamisele ning analüüsitakse nende ettevõtlusoskusi viies valdkonnas. Tulemustest selgub samuti, et ettevõtlusega seotud väärtuste juurutamine haridussüsteemis soodustab potentsiaalsete ettevõtjate hulka keskkooli õpilaste seas.

Tulemustele tuginedes on õpilaste hinnatud ettevõtluse alapädevused omavahelises tugevas seoses ning mille toetamisele aitab kaasa koostöö kohalike ettevõtetega. Töö autor teeb järelduse, et õpilaste ettevõtluspädevust on võimalik toetada kooli ning ettevõtete pikaajalise mõlemale osapoolle väärtust pakkuva koostööna erinevate koostöövormide kaudu. Kindlasti nõuab see toetavat keskkonda koolijuhtide ja õpetajate poolt (Slišāne et al. 2021) ning ühist arusaama väärtusest pannes paika ühine väljund (Lackéus 2015). Vaadates ühiselt üle analüüsitud ettevõtluspädevuse enesehindamisküsimustiku (Haridus- ja Noorteamet 2021) vastused alapädevustele soovitud jaotuses (klass, kooliaste, sugu, vanus, varasem kogemus jt) vastavalt rühmale (kõrge, keskmine, madal), on võimalik luua tegevuskava madalamalt hinnatud alapädevuste arendamiseks.

Uurimistulemused näitasid, et ettevõtetel on tahe toetada gümnasistide ettevõtluspädevust tervikuna keskendudes eeskätt madalalt enesehinnatud alapädevuste toetamisele. Kitsaskohaks on ajaline ressurss olles ennekõike maapiirkonna väikeettevõtted.

2.6. Piirangud ja ettepanekud

Piirangutena saab välja tuua asjaolu, kus kvantitatiivse uuringu raames polnud võimalik töö autoril kaasata valimisse piisavalt 12. klassi õpilasi sh noormehi, kelle suurem kaasatus oleks võinud muuta uuringu tulemusi hinnangutes ettevõtluse alapädevustele. Kvalitatiivse uuringu tulemustele tuginedes ei ole võimalik teha tegevusalapõhiseid üldistusi, sest väike valim ettevõtetest andis aluse anda üldistavaid hinnanguid.

Töö autor teeb ettepaneku, tuginedes eelnevalt esitatud piirangutele, uurida võimalusi gümnasistide aktiivsemaks kaasamiseks ning sügavamalt ettevõtjate valdkonnapõhiseid eripärasid ning neid mõjutavaid tegureid koostööks kooliga. Sisendi saamiseks kõikidelt ettevõtetelt ja koolinoortelt, teeb töö autor ettepaneku edasisteks uuringuteks:

- milline on õpetajate ja/või juhtkonna hinnang Haridus- ja Noorteameti poolt loodud küsimustikule ning kui kõrgelt hinnatakse vastustest saadavat kasutegurit;
- uurida kooliõpetajate valmisolekut koostööks ettevõtetega;
- viia läbi intervjuud, et uurida kas ja kuidas lähedalasuvad üldhariduskoolid hindavad gümnaasiumiõpilaste ettevõtluspädevust;
- kaasata uuringusse Harjumaa kõrvalvaldades paiknevate üldhariduskoolide õpilased, et kaardistada sealsete õpilaste hinnangud enda ettevõtluspädevusele, mis annab võimaluse Harjumaa gümnasistide ettevõtluspädevuse üldistamiseks, kuid toob välja kitsaskohad alapädevustest, millele edaspidi pöörata teadlikumalt tähelepanu;
- uurida teiste valdade ettevõtete koostöö olulisust kohalike üldhariduskoolidega ning kaardistada nende huvi naabervalla õpilaste ettevõtluspädevuste arendamisel.

KOKKUVÕTE

Tänast tööjõuturgu ilmestab olukord, kus üha keerulisem on leida sobivaid töötajaid, kes omavad väärtust pakkuvaid teadmisi, oskusi ja hoiakuid. Sellise ettevõtliku inimese kompetentside kogum (ettevõtluspädevus) on ajas muutlik, õpitav ning saavutatav kogemuse, koolituse, juhendamise kaudu.

Magistritöö selgitab välja õpilaste hinnangud enda ettevõtluse alapädevustele ning koostöövormid kohalike ettevõtjate ja kooli vahel, arendades seeläbi noorte ettevõtluspädevust. Magistritöö esimene peatükk annab teoreetiliste käsitluste põhjal ülevaate ettevõtluspädevuse olemusest ja selle toetamise olulisusest koolides. Selgitatakse ettevõtlikkuse mõistet ning ettevõtluse laiemat ja kitsamat vaadet. Esitletakse erinevate riikide välja töötatud ettevõtluspädevuse progressiooni mudelid lähtuvalt spetsiifikast. Keskendutakse Eesti ettevõtluspädevuse mudelile, mille alusel analüüsitakse hiljem magistritöös gümnaasiumile suunatud enesehindamise küsimustiku vastuseid. Tuuakse välja koostöö olulisus ettevõtete ja koolide vahel ning kaardistatakse koostöövormid kirjanduses.

Töö teine peatükk kajastab empiirilist uuringut, kus töö autor kirjeldab uuringute meetodeid ja valimeid. Kvantitatiivse uuringu raames selgitati välja Kose valla üldhariduskooli 9.-12. klasside õpilaste hinnang ettevõtluspädevuse alapädevustele. Samuti andsid 121 vastajat hinnangu varasemale ettevõtluskogemusele ning karjäärivalikutele tulevikus. Kvalitatiivse uuringu raames selgitati välja kohalike ettevõtete hoiakud koostööks üldhariduskooliga ning arvamused noorte, kui tulevikutöötajate, oskustele ja teadmiste.

Uuringute tulemustest selgub, et kohalikud ettevõtjad on valmis tegema kooliga koostööd baseerudes isiklikule suhtele ja soovile midagi kogukonnale tagasi anda (olles kooli vilistlane, lapsevanem); samuti koostööle sotsiaalse heategevuse eesmärgil ning toetades õpilaste teadlikkust hilisemate õpivalikute tegemisel. Põhiliste koostöövormidena nägid ettevõtted hooajatöö pakkumise võimalust või praktilist õpet töökohal kuid ollakse valmis osalema ka projektipäeval või loengut läbi viimas külalisena.

Õpilased hindasid kõrgeks ja ettevõtjad pidasid olulisteks ettevõtluse alapädevustena koostööskusi ning arenguskumust, toetades mõtteviisi, et pingutades on ettevõtluses võimalik saavutada edu. Ettevõtetal on võimalik arenguskumust toetada kogemuslugude kaudu, vilistlasena külalisloengute kaudu. Teisalt hindasid õpilased nõrgalt emotsioonidega toimetulekut, seda eriti 9. ja 12. klasside seas, mille põhjuseks võivad olla edasise õpitee või elukutse valikud. Ettevõtted pidasid samuti oluliseks enesejuhtimist ja sinna allal kuuluvat emotsioonidega toimetulekut. Koostöös saab tutvustada erinevaid karjäärivalikuid nii külalisloenguna kui ettevõttes kohapeal. Madal hinnang anti ka planeerimise oskusele, seda 9. ja 10. klassi õpilaste seas, mida võib põhjendada kui 4. kooliastmesse astumisega, otsides viise, kuidas tulemuste saavutamiseks edasi liikuda. Ettevõtted peavad üheks olulisemaks võtmepädevuseks väärtust loovat mõtlemist sh planeerimiskust. Koostöös ettevõtetega on võimalik toetada alapädevust valikaine läbiviimisel klassiruumis (nt projektijuhtimine). Samuti hindasid õpilased madalalt rahatarkust kui pädevust, mida õpitakse üldhariduskoolis 12. klassi majanduse valikainete plokis. Nõrgima tulemuse said 10. klassi õpilased tervikuna kuid ka 12. klassi neiud.

Uuriti õpilaste varasemat seotust ettevõtlusega. Esines seos ärivõimaluste avastamisel ja õpilaste vahel, kellel puudub varasem kogemus ettevõtlusega. Neil on keeruline mõista, kuidas ärivõimalusi, ideid realiseerida, kuid kohalikud ettevõtted saavad läbi oma praktiliste teadmiste tuua õpilased reaalsele elule lähemale. Samuti esines seos ärivõimaluste avastamise ja õpilaste vahel, kellel seotus ettevõtlusega läbi õppetöö. Võib järeldada, et need õpilased, kes on saanud ettevõtluskogemuse õppetöö kaudu (nt luues õpilasfirmat), ei ole lõplikult mõistnud või pole ainetunnis räägitud piisavalt, milliseid pädevusi õpilasfirma loomine endas reaalses elus kätkeb. Lisaks hinnati õpilaste karjäärivalikuid ning selgus, et edasi soovib minna õppima 101 õpilast (83,47%), kellest 29 on seisukohal, et pärast edasisi õpinguid on nad 5. aasta möödudes seotud ettevõtlusega. Tulemustest selgub, et ettevõtlusega seotud väärtuste juurutamine haridussüsteemis soodustab potentsiaalsete ettevõtjate hulka keskkooli õpilaste seas.

Töö autor teeb omandatud teoreetilise tausta, kvantitatiivse ja kvalitatiivse uuringu tulemuste põhjal järgmised järeldused:

- kohalikel ettevõtetel on tahe toetada gümnasistide ettevõtluspädevust tervikuna kuid hetkel on piiratud ajaline ressurss pikemaajaliseks koostööks;

- keskendumata peab eeskätt õpilaste madalalt enesehinnatud alapädevuste arendamisele (nt emotsioonidega toimetulek, planeerimisoskus ja finantskirjaoskus, mis vajavad mitmekülgset toetamist);
- õpilaste hinnangud ettevõtluse alapädevustele on tihedalt teineteisega seotud;
- ärivõimaluste avastamisel esinesid seosed kõigi õpilasgruppide vahel (seotus läbi ärialase tegevusega, seotus läbi õppetöö, seos puudub)
- piisavalt on kirjeldatud koostöövorme õpilaste ettevõtluspädevuse toetamiseks;
- ettevõtjad ei pea primaarseks hetkel tulevikutöötaja oskustena finantskirjaoskust. Kool uurib koostöövõimalusi organisatsioonidega sellealase valikkursuse loomiseks.
- Arendama peab haridussüsteemis ettevõtlusõpet ning toetama teadlikumalt õpetajaid nende igapäevatoos

Eelnevalt esitatud tulemuste ja järelduste põhjal toob töö autor välja järgmised ettepanekud edaspidisteks uurimissuundadeks:

- milline on õpetajate ja/või juhtkonna hinnang Haridus- ja Noorteameti poolt loodud küsimustikule ning kui kõrgelt hinnatakse vastustest saadavat kasutegurit;
- uurida kooliõpetajate valmisolekut koostööks ettevõtetega;
- viia läbi intervjuud, et uurida kas ja kuidas lähedalasuvad üldhariduskoolid hindavad gümnaasiumiõpilaste ettevõtluspädevust;
- kaasata uuringusse Harjumaa kõrval valdades paiknevate üldhariduskoolide õpilased, et kaardistada sealsete õpilaste hinnangud enda ettevõtluspädevusele, mis annab võimaluse Harjumaa gümnaasistide ettevõtluspädevuse üldistamiseks, kuid toob välja kitsaskohad alapädevustest, millele edaspidi pöörata teadlikumat tähelepanu;
- uurida teiste valdade ettevõtete koostöö olulisust kohalike üldhariduskoolidega ning kaardistada nende huvi naabervalla õpilaste ettevõtluspädevuste toetamisel.

Magistritöös kajastatavad andmed ja järeldused annavad üldhariduskoolile sisendi järgmise õppeaasta gümnaasistide ettevõtluspädevuse arendamiseks ning on aluseks koostöövormide väljaselgitamisel üldistuste tegemisel maapiirkondades paiknevate koolide ja kohalike ettevõtete vahel.

SUMMARY

AN ANALYSIS OF FORMS OF COOPERATION WITH COMPANIES IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN GENERAL EDUCATION SCHOOL IN KOSE COUNTY

Cathy Sildver

Today's labor market is characterized by a situation where it is increasingly difficult to find suitable employees possessing valuable knowledge, skills and attitudes. Such a set of competencies of an entrepreneurial person (entrepreneurial competence) is changeable over time, can be learned and achieved through experience, training and supervision.

The master's thesis is aimed at determining students' self-assessments regarding their entrepreneurial sub-competencies, and the forms of cooperation between local entrepreneurs and the school, thereby developing young people's entrepreneurial competences.

The first chapter of the master's thesis provides an overview of the nature of entrepreneurial competence and the importance of supporting it in schools, based on theoretical approaches. There are also clarified the concept of entrepreneurship and the broader and narrower perspective of entrepreneurship. Models of progression of entrepreneurial competencies developed by different countries are presented based on their specific characters. The focus is on the Estonian entrepreneurial competence model, on the basis of which the answers to the self-assessment questionnaire for upper secondary schools will be analyzed later. The importance of co-operation between companies and schools is highlighted and the forms of co-operation in the literature mapped.

The second chapter of the thesis is compiled of empirical research, where the author describes the research methods and samples. Within the framework of the quantitative study, the assessment of the sub-competencies of entrepreneurship competence of the students of grades 9-12 of the general education school of Kose municipality was mapped. 121 respondents also rated their previous

business experience and future career choices. The qualitative survey found out the attitudes of local companies towards co-operation with the general education school and their opinions on the skills and knowledge of young people as future employees.

The results of the survey show that local entrepreneurs are willing to work with the school based on a personal relationship and a desire to contribute to the community (being an alumnus of the school, a parent); cooperation for social charity; supporting students' awareness of later learning choices. Entrepreneurs saw the possibility of offering seasonal work or practical training in the workplace as the main form of cooperation, but they were also willing to participate in the project day or give a lecture as a last guest.

Students rated cooperation and development skills as important sub-competencies of entrepreneurs, supporting the mindset of putting in effort in order to succeed in entrepreneurship. Companies can support the development of the mentioned beliefs through sharing experiences giving speeches as alumni. On the other hand, students underestimated their ability to cope with emotions, especially in forms 9 and 12, which might stem from further studying or career choices. Companies also considered self-management and coping with emotions to be important. In cooperation, different career options can be introduced both giving guest lectures and in the companies on site. The ability to plan was also considered to be insufficient among the students of form 9 and 10, which could be justified by beginning the fourth level of education, looking for ways to move forward to achieve results. Companies consider value-creating thinking, including planning, to be one of the most important key competencies. In cooperation with companies, it is possible to support sub-competence in conducting an elective course in the classroom (e.g. project management). Students also rated money wisdom as a competency taught in form 12 economics elective course in a general education school to be relatively low. The weakest results were obtained by form 10 students as a whole, but also by girls in form 12.

Students' previous involvement in entrepreneurship was examined. There was a link between discovering business opportunities and students with no previous business experience. It is difficult for them to understand how to realize business opportunities and ideas, but local companies can bring students closer to real life experience through their practical knowhow. There was also a link between the acknowledgement of business opportunities and students involved in entrepreneurship via education. It can be concluded that the students who have gained entrepreneurial experience during the study process (e.g. setting up a student company) have not

fully understood or have not been told enough in the lesson about the competencies involved in setting up a student company in real life.

In addition, students' career choices were assessed and it was found that 101 students (83.47%) want to proceed with their education, 29 of whom are of the opinion that they will be involved in entrepreneurship after 5 years of further studies. The results show that the introduction of entrepreneurial values in the education system fosters the number of potential entrepreneurs among secondary school students.

Based on the acquired theoretical background, the results of the quantitative and qualitative research, the author draws the following conclusions:

- local businesses are willing to support the entrepreneurial skills of upper secondary students as a whole, but currently have limited time resources for longer-term cooperation;
- the focus should be in particular on the development of students' low self-esteem sub-competences (e.g. coping with emotions, planning skills and financial literacy, which need multifaceted support);
- assessments of entrepreneurial sub-competencies are closely interlinked;
- when uncovering business opportunities, there were connections between all groups of students (through business activities, studies, no connections);
- forms of cooperation to support students' entrepreneurial competences are sufficiently described;
- entrepreneurs do not currently prioritize financial literacy as a crucial skill of an employee of the future. The school is exploring opportunities to work with organizations to create an elective course.
- it is necessary to develop entrepreneurship education in the education system and provide more competent support to teachers in their daily work.

Based on the above results and conclusions, the author makes the following suggestions for further research:

- providing assessment of the teachers and / or the management of the questionnaire created by the Education and Youth Board, and how high is the efficiency of the answers;
- study the readiness of school teachers to cooperate with companies;

- interviews should be conducted to examine whether and how nearby general education schools assess the entrepreneurial competence of upper secondary students;
- include in the study the students of form 9-12 of the general education schools located in the rural municipalities alongside Harju County in order to map the students' assessments of their entrepreneurial competence, which provides an opportunity to generalize the entrepreneurial competence of high school students in Harju County, but points out the deficiencies in the sub-competencies, which need to be paid more attention to in the future;
- study the importance of co-operation of enterprises of other rural municipalities with local general education schools and to map their interest in supporting the entrepreneurial competences of students in neighboring municipalities.

The data and conclusions reflected in the master's thesis provide input to the general education school for the development of the entrepreneurial competence of upper secondary school students and are the basis for making generalizations about types of cooperation between schools in rural areas and local businesses.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Anderson-Butcher, D., Amorose, A. J., Lower, L. M., Riley, A., Gibson, A., Ruch, D. (2014). *The case for the Perceived Social Competence Scale II*. *Research on Social Work Practice*, 26(4), 419–428.
- Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M., Venesaar, U. (2018a) *Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine raamdokument*. Ettevõtlusõppe program Edu ja Tegu, Tallinn. Kättesaadav: https://ettevotlusope.ee/wp-content/uploads/2018/12/Raamdokument_web_3.pdf, 10.veebruar 2022.
- Arro, G., Malleus, E., Jaani, J., & Olvik, A. (2018b). *Ettevõtluspädevust toetavate programmide mõju õpilaste võimekuse ja loovusega seotud uskumuste ning sotsiaalsete oskuste kujunemisele*. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*. *Estonian Journal of Education*, 6(2), 39–65.
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. EUR 27939 EN. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union; JRC101581 [Online]. Kättesaadav: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/1fna27939enn.pdf>, 16. märts 2022.
- Baker, D. P., Day, R., & Salas, E. (2006). *Teamwork as an essential component of high-reliability organizations*. *Health Services Research*, 41(4), 1576–1598.
- Bartram, D. (2005). *The great eight competencies: A criterion-centric approach to validation*. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1185–1203.
- Blenker, P., Frederiksen, S. H., Korsgaard, S., Müller, S., Neergaard, H., & Thrane, C. (2012). *Entrepreneurship as everyday practice: towards a personalized pedagogy of enterprise education*. *Industry and Higher Education*, 26(6), 417–430.
- Cooper, S, Bottomley C, Gordon J. (2004). *Stepping Out of the Classroom and up the Ladder of Learning: An Experiential Learning Approach to Entrepreneurship Education*. *Industry and Higher Education*, 11–22.
- Costin, Y., O'Brien, M.P., Hynes, B. (2021). *Entrepreneurial education: Maker or breaker in developing students' entrepreneurial confidence, aptitude and self-efficacy?* *Industry and Higher Education*, 1, 4 -8.
- Davey, T. Baaken, T., Galan-Muros, V., Meerman, A. (2011). *Part of the DG Education and Culture Study on the Cooperation between Higher Education Institutions and Public*

and Private Organisations in Europe. The State of European University Business Cooperation.

- Davey, T., Plewa, C., Orazbayeva, B., Galan-Muros, V. (2017). *The Future of University-Business Cooperation. A study into the Future of University-Business Cooperation with results from Europe and Australia. Project: Global University-Business Monitor.* [Online]. Kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/320057445_The_Future_of_University-Business_Cooperation, 11. märts.2022.
- Davis, M. H., Hall, J. A., & Mayer, P. S. (2016). *Developing a new measure of entrepreneurial mindset: Reliability, validity, and implications for practitioners.* Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 68(1), 21–48.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). *The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior.* Psychological Inquiry, 11(4), 227–268.
- Dube, S., Marnewick, C. (2015). *A conceptual model to improve performance in virtual teams.* South African Journal of Information Management, 18(1), 1–10.
- Eesti Teadusagentuur. *Ettevõtete ja koolide koostöö arendamine.* Kättesaadav: <https://www.miks.ee/partnerile> 17.vebruar 2022.
- Eesti Teadusagentuur (2021). *Koolide ja kooliväliste partnerite koostöövormid.* Kättesaadav: <https://www.miks.ee/koostoovormid> 20.vebruar 2022.
- Eesti tööturg täna ja homme (2020). *Ülevaade Eesti tööturu olukorrast, tööjõuvajadusest ning sellest tulenevast koolitusvajadusest. OSKA uuringuaruanne. Kutsekoda. Tallinn.* [Online] Kättesaadav: <https://oska.kutsekoda.ee/uuring/8133-2/>, 10. veebruar 2022.
- Efklides, A. (2011). *Interactions of metacognition with motivation and affect in self-regulated learning: The MASRL model.* Educational Psychologist, 46(1), 6–25.
- Ejubovic, A., Kallas, E., Davey, T., Meerman, A., Galan-Muros, V., Orazbayeva, B. (2019). *State of Estonia University Business-Cooperation Report (University Perspective).* University-business cooperation in Europe, 3-38.
- Frese, M., Fay, D. (2001). *Personal initiative: An active performance concept for work in the 21st century.* Research in Organizational Behavior, 23(1), 133–187.
- Erner, C., Goedde-Menke, M., Oberste, M. (2016). *Financial literacy of high school students: Evidence from Germany,* The Journal of Economic Education, 47(2), 95-105.
- Ettevõtete ja koolide koostööst sünnivad tegijad (2018). Heade praktikate kogumik, Tartu [Online]. Kättesaadav: <https://ettevotlusope.ee/wp-content/uploads/2019/02/Ettev%C3%B5tete-ja-koolide-koost%C3%B6%C3%B6-heade-praktikate-kogumik-2018.pdf>, 20. märts 2022.
- Ettevõtete ja koolide koostööst sünnivad tegijad (2020) Heade praktikate kogumik II, Tartu [Online]. Kättesaadav: <https://ettevotlusope.edu.ee/wp->

content/uploads/2021/01/Ettevotete-koolide_praktikate_kogumik_II_2020.pdf, 20. märts 2022.

Ettevõtlusõppe programm (2016). *Ettevõtlus- ja karjääriõppe programm Edu ja Tegu*. [Online] Kättesaadav: <https://ettevotlusope.edu.ee/>, 15. veebruar 2022.

Euroopa Komisjon (2019). *Key competences for lifelong learning*. Publications Office of the European Union. [Online]. Kättesaadav: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>, 15. veebruar 2022.

Eurobarometer (2019). *How do we build a stronger, more united Europe? The views of young people*. Publications Office of the European Union [Online]. Kättesaadav: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2224>, 15. veebruar 2022.

Eurydice (2016). *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union [Online]. Kättesaadav: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/entrepreneurship-education-school-europe_en, 14. veebruar 2022

Euroopa Komisjon (2022a). *EntreComp: The entrepreneurship competence framework*. The European Commission's science and knowledge service [Online]. Kättesaadav: <https://ec.europa.eu/jrc/en/entrecomp> 14. veebruar 2022.

Euroopa Komisjon (2022b). *Käimasolevad reformid ja poliitilised arengud*. [Online]. Kättesaadav: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/ongoing-reforms-and-policy-developments-20_et 14. veebruar 2022.

Elenurm, T., Loogma, K., (TLÜ), Ohlau, A., Peterson, B., Rekkor, S., Rungi, M., Tambur, M., Tartu, M., Öunapuu, T., Zimmermann, M. (2020) *Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse-, ja kõrghariduses*. Uuringuraport. Edu ja Tegu, [Online], Tallinn, Kättesaadav: https://ettevotlusope.edu.ee/wp-content/uploads/2021/08/Uuringuraport-2020_final.pdf, 17. Veebruar 2022, 22-32.

Galan-Muros, V., Davey, T. (2019). *The UBC ecosystem: putting together a comprehensive framework for university-business cooperation*. The Journal of Technology Transfer. 44. 1311–1346.

Garrido-Yserte, R., Crecente-Romero, F., Gallo-Rivera, M.-T. (2020) *The relationship between capacities and entrepreneurial intention in secondary school students*. Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 33:1, 2322-2341.

Garnefski, N., Kraaij, V. (2006). *Cognitive emotion Regulation Questionnaire – Development of a short 18-item version (CERQ-short)*. Personality and Individual Differences, 41(6), 1045–1053.

Gartner, W. B. (1990). *What are we talking about when we talk about entrepreneurship?* Journal of Business Venturing, 5, 15-28.

- Gawrycka, M., Kujawska, J., Tomczak, M.-T. (2020) *Competencies of graduates as future labour market participants – preliminary study*, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 33(1), 1095-1107.
- Gibb, A. (2008). *Entrepreneurship and enterprise education in schools and colleges: Insights from UK practice*. International Journal of Entrepreneurship Education, Senate Hall Academic Publishing, 6, 1-23.
- Gibb, A. (2011). *Concepts into practice: Meeting the challenge of development of entrepreneurship educators around an innovative paradigm: The case of the International Entrepreneurship Educators' Programme (IEEP)*. International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research. 17. 146-165..
- Gibson, W., Brown, A. (2009). *Working with qualitative data*. Los Angeles, New Dehli, London, Singapore, Washington DC Sage Publication.
- GRÕK (2022) Vabariigi Valitsuse 06.01.2011 määrus nr 2. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Riigi Teataja. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/114022018009?leiaKehtiv>, 07. märts 2022.
- Haridus- ja Noorteamet (2021). *Valminud on ettevõtluspädevuse enesehindamisvahend gümnaasiumile*. Kättesaadav: <https://harno.ee/uudised/valminud-ettevotluspadevuse-enesehindamisvahend-gumnaasiumile> 24. aprill 2022
- Eesti haridusvaldkonna arengukava (2021). *Eesti haridusvaldkonna arengukava 2021 – 2035*. Haridus- ja Teadusministeerium [Online]. Kättesaadav: https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusvaldkonna_arengukava_2035_kinnitatud_v_0.pdf, 9-16.
- Hayes, D., Subhan, Z. & Herzog, L. (2020) *Assessing and understanding entrepreneurial profiles of undergraduate students: implications of heterogeneity for entrepreneurship education*. Entrepreneurship Education 3, 151–195.
- Healy, A., Perkmann, M., Goddard, J., Kempton, L. (2014). *Measuring the impact of university–business cooperation*. Catalogue No. NC-02-14-1337-EN-N. Luxembourg: Publications Office of the European Union [Online]. Kättesaadav: <https://op.europa.eu/s/v98l>, 17. märts 2022
- Hirschman, C., Voloshin, I. (2007). *The structure of teenage employment: Social background and the jobs held by high school seniors*. Research in Social Stratification and Mobility, 25(3), 189–203.
- Hsieh, H.-F., Shannon, S. E. (2005). *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*. Sage Publications, 15 (9), 1277–1288.
- Hämäläinen, M., Ruskovaara, E., & Pihkala, T. (2018). *Koolijuhtide valmisolek kaasata üldhariduskoolide ettevõtlusõppesse kooliväliseid huvirühmi*. Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education, 6(2), 91-103.

- Kallas, E., Loogmaa, K., Peterson, B., Rekkor, S., Titov, E., Õunapuu, T. (2018). Ettevõtlusõppe moodulite piloteerimine üld-, kutse- ja kõrghariduses. Uuringuraport. Edu ja Tegu, Tallinn [Online] Kättesaadav: https://ettevotlusope.ee/wp-content/uploads/2019/05/Raport_piloteerimine_final_2019.pdf, 9-25.
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Kättesaadav: <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>, 13. aprill 2022.
- Karimi, S., Biemans, H. J. A., Lans, T., Aazami, M., Mulder, M. (2014). *Fostering students competence in identifying business opportunities in entrepreneurship education*. *Innovations in Education and Teaching International*, 53(2), 215–229.
- Kickul, J., Janssen-Selvadurai, C., Griffiths, M. D. (2012). *A Blended Value Framework for Educating the Next Cadre of Social Entrepreneurs*. *Academy of Management Learning & Education*, 11(3), 479–493.
- Kikas, E., Toomela, A. (2015). *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine*. Tallinn: Eesti Ülikoolide Kirjastus OÜ.
- Kjellberg, A., Haglund, L. (2016). Utilization of the Swedish version of the assessment of communication and interaction skills. *British Journal of Occupational Therapy*, 79(4), 228–234.
- Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. (2020) *Noorte tööhõive toetus: töösild järgmise põlvkonna jaoks*. Euroopa Komisjon. Kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0276>, 14. veebruar 2022.
- Kose Gümnaasiumi arengukava 2020-2025 (2020). Kose Gümnaasiumi arengukava 2020-2025 kinnitamine. Riigi Teataja [Online] Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/404062020007>, 19. Märts 2022.
- Kose valla arengukava 2015-2025 (2015). Kose valla arengukava aastateks 2015-2025 vastuvõtmine. Riigi teataja [Online] Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/403032021053?leiaKehtiv>, 19. märts 2022.
- Lackéus, M. (2013). *Developing Entrepreneurial Competencies - An Action-Based Approach and Classification in Education*. Licentiate Thesis, Chalmers University of Technology, Gothenburg, Sweden.
- Lackéus, M. (2015). *Entrepreneurship in Education: What, Why, When and How*. Paris: European Commission, Organisation for Economic Cooperation and Development [Online]. Kättesaadav: https://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf, 17. märts 2022, 1-36.
- Lackéus, M. (2020). *Comparing the impact of three different experiential approaches to entrepreneurship in education*. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 26(5), 937-971.

- Laherand, M.-L. (2010). Kvalitatiivne uurimisviis. Teine trükk. Tallinn. Kirjastanud: OÜ Sulesepp; trükkinud: OÜ Infotrükk, 70-71.
- Lepik, K, Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). *Intervjuu*. Sotsiaalse analüüsi meetodite metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool [Online] Kättesaadav: <https://samm.ut.ee/intervjuu>, 14. aprill 2022
- Li, L., Wu, D. (2019). *Entrepreneurial education and students' entrepreneurial intention: does team cooperation matter?* Journal of Global Entrepreneurship Research, 9(35), 1-13.
- Lilischkis, S., Melleri, M., Tømmerbakke, J., Hostak, J., Rancakova, D., Volkmann, C., Grünhagen, M., Recheva, Tom. (2021): *Peer-learning in entrepreneurship education and in women's entrepreneurship*. Executive summary of a European project, European Innovation Council and SMEs Executive Agency [Online]. Kättesaadav: https://eisma.ec.europa.eu/document/download/0d307666-e9c4-42b9-aa08-e2cf96718c9f_en?filename=A%20guide%20for%20fostering%20entrepreneurship%20education.pdf, 4-13.
- Maldonado Briegas, J. J., Citarella, A., Sánchez Iglesias, A. I., González Ballester, S., Álvarez Marínez A. J., Vicente Castro, F. (2021) *Exploring Teachers' Satisfaction and Students' Entrepreneurial Competencies in Four Entrepreneurial Programs Carried Out in Extremadura (Spain) Schools*. Journal Frontiers in Psychology, Volume 11, 10-14.
- Man, T. W. Y., Lau, T., & Chan, K. F. (2002). *The competitiveness of small and medium enterprises. A conceptualization with focus on entrepreneurial competencies*. Journal of Business Venturing, 17, 123–142.
- McKechnie, J., Howieson, C., Hobbs, S., Semple, S. (2014). *School students' introduction to the world of work*. Education + Training, 56(1), 47–58.
- Meerman, A., Galan Muros, V., Davey, T. (2018). *The state of university-business cooperation in Europe: final report*, Publications Office. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture [Online]. Kättesaadav: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/676478>, 12.aprill 2022, 8-76
- OECD (2018). The future of education and skills: Education 2030: The future we want. [Online]. Kättesaadav: [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf), 12.vebruar 2022.
- Pall, P. (2018). *Ettevõtjate arusaamad koostöövõimalustest põhikoolidega õpilaste ettevõtlikkuse arendamiseks*. (Magistritöö) Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduste valdkond, Tartu
- Patzelt, H., Shepherd, D. A. (2011). *Recognizing opportunities for sustainable development*. Entrepreneurship Theory and Practice, 35(4), 631–652.
- Pittaway, L., Cope, J. (2007). *Simulating Entrepreneurial Learning: Integrating Experiential and Collaborative Approaches to Learning*. Management Learning. 38(2), 211-233.

- Pittaway, L., Thorpe, R. (2012) *A framework for entrepreneurial learning: A tribute to Jason Cope*, *Entrepreneurship & Regional Development*, 24:9-10, 837-859.
- Raby, R., Lehmann, W., Easterbrook, R., Helleiner, J. (2018). "I'll be more prepared than most people": *Very young Canadian workers talking about their first jobs*. *Childhood*, 25(2), 237–252.
- Rasmussen, A., Nybye, N. (2013) *Entrepreneurship Education: Progression Model*. The Danish Foundation for Entrepreneurship—Young Enterprise: Odense, Denmark. [Online]. Kättesaadav: <https://eng.ffe-ye.dk/media/785762/progression-model-en.pdf>, 1-14.
- The Council of the European Union (2018). Council recommendation of of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance), 2018/C 189/0 [Online]. Kättesaadav: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3a32018H0604\(01\)&msclkid=99e75719ce7411ecba0167316091ebaf](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3a32018H0604(01)&msclkid=99e75719ce7411ecba0167316091ebaf), 15. veebruar 2022
- Rosenblad, Y., Tilk, R. (2020). Tulevikuvaade töajõu- ja oskuste vajadusele: äriandushariduse metaanalüüs. Tallinn: SA Kutsekoda, töajõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA [Online] Kättesaadav: https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2020/05/OSKA_%C3%84rindushariduse_metaanal%C3%BC%C3%B Cs_1%C3%B5plik.pdf, 15.vebruar 2022, 43.
- Sawyer, R. K. (2012). *Explaining creativity: The science of human innovation* (2nd ed.). New York: Oxford University Press, 377-378.
- Seikkula-Leino J, Salomaa M. (2020). *Entrepreneurial Competencies and Organisational Change - Assessing Entrepreneurial Staff Competencies within Higher Education Institutions*. *Sustainability*. Volume 12, number 18, artikkel 7323, 1-16.
- Sánchez, J. C. (2011). *University training for entrepreneurial competencies: Its impact on intention of venture creation*. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7(2), 239–254.
- Schindehutte, M., Morris, M., & Allen, J. (2006). Beyond achievement: Entrepreneurship as extreme experience. *Small Business Economics*, 27(4/5), 349–368.
- Shahin, M., Ilic, O., Gonsalvez, C., Whittle, J.(2021) The impact of a STEM-based entrepreneurship program on the entrepreneurial intention of secondary school female students. *Int Entrep Manag J* 17, 1867–1898.
- Slišāne, A, Lāma G, Rubene Z (2021). Self-Assessment of the Entrepreneurial Competence of Teacher Education Students in the Remote Study Process. *Sustainability*. 13(11):6424, 3-5.
- Smeyers, P. (2008) Qualitative and quantitative research methods: old wine in new bottles? On understanding and interpreting educational phenomena. *Paedagogica Historica*, 44(6), 691-705.

- Sommarström, K., Oikkonen, E. Pihkala, T. (2020). *Entrepreneurship Education with Companies: Teachers Organizing School-Company Interaction*. Education Sciences. Vol 10, 1-15.
- Staff, J., Schulenberg, J.E. (2010) *Millennials and the World of Work: Experiences in Paid Work During Adolescence*. J Bus Psychol 25, 247–255.
- Szabó, Antal. (2019). Entrepreneurship education in Europe, Entrepreneurship Education in Europe - Central European Conference in Finance and Economics, Technical University of Kosice, Herlany 19. Märts. 1-17 [Online] Kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/331873813_ENTREPRENEURSHIP_EDUCATION_IN_EUROPE, 14.märts 2022.
- The European Entrepreneurship Education Network (2017). *Policy Recommendations. Moving entrepreneurship education forward in Europe*. European Entrepreneurship Education NETWORK. [Online] Kättesaadav: <http://ee-hub.eu/component/attachments/?task=download&id=492:EE-HUB-Policy-Recommendations-web> 16. märts 2022.
- Tilk, R., Piirisild, A., Kaelep, T., Leemet, A. (2021) OSKA trendikaardid. Tööjõu- ja oskuste vajadust mõjutavad tulevikutrendid 2030. Tallinn: SA Kutsekoda, tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA. [Online] Kättesaadav: https://oska.kutsekoda.ee/export/?type=pdf&what=trend&trend_id=7554&section=workplace_impact, 12. veebruar 2022.
- Timoštšuk, I., Uppin H., Näkk, A.-M. (2020). *Kogemusõpe avatud õppekeskkonnas*. SA Eesti Teadusagentuur, Tartu. 9-46.
- Trainor, A. A., Carter, E. W., Owens, L. A., Swedeen, B. (2008). *Special educators' perceptions of summer employment and community participation opportunities for youth with disabilities*. Career Development for Exceptional Individuals, 31(3), 144–153.
- Tsoli, K., Babalis, T. (2021). *Innovation, Entrepreneurial Skills and Ethics: The Impact of a Pilot Program on Students in European Union Aged 13 -15*. Psychology, 12, 1364-1378.
- Tynjälä, P. (2008). *Perspectives into learning at the workplace*. Educational Research Review, 3(2), 130–154.
- Vabariigi Valitsus (2018). Faktileht töörühmadele aruteluks. Konkurentsivõimeline ettevõtluskeskkond. Kättesaadav: <https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid>, 12.märts 2022.
- Vabariigi Valitsus (2021). Eesti 2035 tegevuskava. Kättesaadav: <https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid>, 12.märts 2022.
- Venesaar, U., Täks, M., Arro, G., Malleus, E., Loogma, K., Madamurk, K., Titov, E., Toding, M. (2018). *Ettevõtluspädevuse mudel ettevõtlusõppe arendamise alusena*. Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education. 6. 118-155.

- Venesaar, U; Malleus, E., Arro, G., Toding, M. (2022). *Entrepreneurship Competence Model for Supporting Learners Development at All Educational Levels*. Administrative Sciences 12(2), 1-29.
- Volery, T., Mueller, S., von Siemens, B. (2015). *Entrepreneur ambidexterity: A study of entrepreneur behaviors and competencies in growth oriented small and medium-sized enterprises*. International Small Business Journal, 33, 109–129.
- Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool. Kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/36419> 22.03.2022.
- Zhou, M., Ee, J. (2012). *Development and validation of the Social Emotional Competence Questionnaire (SECQ)*. The International Journal of Emotional Education, 4(2), 27–42

LISAD

Lisa 1. Ettevõtluspädevuse enesehindamise küsimustiku struktuur gümnaasiumile

Ettevõtluspädevuse enesehindamise küsimustiku struktuur gümnaasiumile		
Ettevõtluspädevuse osa	Ettevõtluspädevuse alapädevus	Väide/küsimus vastava pädevuse hindamiseks
Enesejuhtimine	Metatunnetus	Mõtlen, mida ma selle olukorra kohta juba tean
		Teadvustan, mis sellele olukorrale lahenduse leidmist võiks mõjutada (nt hoiakud).
		Kui üks mõtlemisviis ei vii mind olukorra mõistmisele lähemale, mõtlen alternatiivsetele võimalustele.
	Arengeuskumused (jäävususkumuse suunaga)	See, kel pole kaasasündinud eeldusi, ei saavuta ettevõtluses edu ka kõvasti pingutades.
		Ettevõtlikkus on omadus, mida ei saa õppimisega eriti muuta
		Ettevõtjaks saamiseks on vaja erilisi kaasasündinud eeldusi.
	Autonoomsus	Teen nii mõnegi otsuse seepärast, et mitte tunda end halvasti enda tegutsemise pärast.
		Mu tegevustes peegeldub see, kes ma enda arvates tõeliselt olen.
		Teen mitmeid otsuseid seepärast, et vältida häbisse jäämist.
		Teen, mida ma enda seisukohalt pean oluseks ja ei lase end kergesti mõjutada.
	Emotsioonidega toimetulek	Uutes või muutunud olukordades jään rahulikuks ja saan vastuseisust üle.
		Suudan halbu tundeid teadlikult muuta olukorras, kus midagi läheb halvasti.
		Kui olen kellegi peale ärritunud, siis rahunen enne maha, kui asja arutama hakkan.

Väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine	Loovus	Usun oma võimesse olla loov.
		Olen mitmeid kordi tõestanud, et saan hakkama ka keerukamate loovaste ülesannetega.
		Arvan, et saan hästi hakkama originaalsete ideede ja lahenduste pakkumisega.
	Probleemilahendusoskus	Pöoran ettevaatavalt tähelepanu asjaoludele, mis võivad kujuneda tulevikus probleemiks
		Küsin endalt palju küsimusi, et selgitada probleemi olemust, et sellest põhjalikult aru saada
		Püüan probleemi hinnata mitmest vaatenurgast ja mõelda välja erinevaid lahendusi.
		Sobiva lahenduse valimise järel mõtlen välja selle rakendamise plaani.
	Planeerimine	Kontrollin regulaarselt, kas plaanitud tegevused aitavad saavutada eesmärki.
		Enda päeva planeerides sean ma ülesanded tähtsuse järjekorda.
		Olukorras, kus mul on palju teha, suudan ma keskenduda kõige olulisematele asjadele.
		Suuremad ülesanded jaotan väiksemateks osadeks.
	Eetilisus ja jätkusuutlikkus	Oskan hästi tuvastada jätkusuutliku arengu võimalusi
		Olen nõus muutma enda tegevusi jätkusuutlikkuse põhimõtete järgimiseks.
Järgin jätkusuutlikkuse põhimõtteid oma igapäevastes tegevustes.		
Arvan, et jätkusuutlikuks arenguks on ettevõttesotsiaalne vastutus kriitilise tähtsusega.		
Sotsiaalsete olukordade lahendamine	Suhtlusoskused	Julgen teiste poole pöörduda, kui vajan abi.
		Olen tolerantne kaaslaste vigade suhtes.
		Mulle meeldib kohtuda uute inimestega.
	Algatusvõime	Kui on võimalus olla kuskile aktiivselt kaasatud, siis kasutan seda viivitamatult.
		Tavaliselt olen edasiviivate muutuste poolt.
		Uskudes oma ideesse liigun edasi vaatamata takistustele.
	Koostööoskused	Kohtlen kõiki grupikaaslasti võrdsete meeskonnaliikmetena.
		Teen jõupingutusi, et kaasata koostöösse grupi teisi liikmeid
		Olen võimeline koostööd tegema erinevate inimestega.
Ärivoimaluste avastamine	Äriidee avastamine	Püüan infot otsides alati märgata uusi (äri)võimalusi.

		Näen tihti seoseid eelnevalt mitteseotud valdkondade (aspektide) vahel.
		Teen vahet väärtuslikel ja vähem väärtuslikel võimalustel.
		Tunnen ära veel kasutamata potentsiaalseid võimalusi ideede rakendamisel.
	Keskkond	Suudan määratleda keskkonna tegureid (kultuurilisi, poliitilisi, majanduslikke, looduslikke) oma (äri)idee arendamiseks
		Olen teadlik oma tulevase eriala/tegevusvaldkonna arengusuundadest
		Mõistan, kuidas ettevõtjana ja/või igapäevaelus tegutseda keskkonda säästvalt.
	Rahatarkus	Panen kirja oma igapäevakulutused või pean eelarvet.
		Uurin erinevaid võimalusi, enne kui oma raha kasutama hakkan.
		Enne tegevusega alustamist mõtlen läbi, palju selleks raha kulub ja mis kasu sellest saan
		Mulle on oluline jälgida majanduses toimuvat ja olla kursis majandusliku olukorraga laiemalt.
Ettevõtlusega seotud lisainfo	Ettevõtlusalased teadmised ja oskused	Palun hinda enda ettevõtlusalaseid teadmisi ja oskusi selleks, et läbida protsessi (toote/teenuse) idee sünnist ja arendamisest kuni turule jõudmise ning kasumi teenimiseni.
		Kuidas oled olnud seotud ettevõtlusega?
		Millise tööalase valiku plaanid teha kohe peale õpinguid?
		Millise tööalase valiku plaanid teha 5 aastat peale õpinguid?

Lisa 2. Ettevõtluspädevuse küsimustik õpilastele

Ettevõtluspädevuse küsimustik on kättesaadav elektrooniliselt *Google Drive* keskkonnas PDF formaadis:

https://drive.google.com/file/d/1CUln1B9b5or4IRn6H7Vx1jYNR_6FmCFL/view?usp=sharing

Lisa 3. Intervjuukava ettevõtete

Vastaja amet:

Ettevõtte vanus:

Ettevõtte tegevusvaldkond:

Töötajate arv:

Koostöö olulisus

1. Mida tähendab teie jaoks koduvalla koolide ja ettevõtete omavaheline koostöö?
2. Kui oluliseks peate ettevõtete koostööd valla koolidega? Kose Gümnaasiumiga?
3. Millised on teie kogemused Kose Gümnaasiumiga koostööst?

Koostöövormid

4. Kirjeldage milliste tegevuste kaudu olete koostööd koolidega teinud?
5. Millist kasu enda jaoks sellest koostööst ootate/loodate?
6. Lisaküsimus. Kas olete panustanud/kuidas panustaksite järgmistesse koostöövormidesse:
  - praktika (praktika või õpipoisiõpe, praktika korraldamine ettevõttes);
  - hooajatöö;
  - külalisesinejad (erinevad ettevõtete esindajad, vilistlased külalistundidesse);
  - kooli esindamine (lahtiste uste päevad; koolikülastused);
  - külastused (õppekäik ettevõttesse, külastused ettevõtetes, ettevõtete külastus);
  - töövarjutamine;
  - ettevõtluslaager;
  - eriüritused (projektipäevad jne);
  - erivajadusega õppijale mõeldud lahendused;
  - koostööprojektid (kooliülesed koostööprojektid, rahvusvahelised projektitegevused);
  - mentorlus (mentorid õpilasfirmadele, õppemängude loomine);
  - juhendamine (uurimis- ja loovtööde juhendamine, uurimistööde teemad ettevõtetelt);
  - huviringid (huviringi juhendamine, huviringide väljasõitudel osalemine);
  - ettevõtlik õppekava;
  - valikkursused;

•

Ettevõtete hinnangud noorte, kui tulevikutöötajate, hoiakutele, oskustele ja teadmistele.

7. Mida mõistate mõiste ettevõtlikkuse all? Mida see endas hõlmab (oskused, omadused, hoiakud)?
8. Milliste pädevustega vilistlast te ootaksite ettevõttega liituma? Milliste oskuste/teadmiste/hoiakutega töötajat teil oleks vaja.

Lisa 4. Ettevõtluse alapädevused soo alusel ettevõtluspädevuse osade kaupa

			Sotsiaalsete olukordade lahendamine					
			suhtlusoskused		koostööoskused		algatusvõime	
Klassid	sugu	arv	M	SD	M	SD	M	SD
12. kl	poisid	7	3,76	0,46	4,33	0,69	4,10	0,85
	tüdrukud	17	17,00	3,49	3,55	1,11	3,55	0,86
11.kl	poisid	11	3,61	0,61	3,97	0,50	3,76	0,50
	tüdrukud	15	4,02	0,88	4,29	0,53	3,82	0,55
10. kl	poisid	14	3,67	0,89	3,79	0,61	3,50	0,62
	tüdrukud	19	3,60	0,89	4,14	0,85	3,63	0,65
9. kl	poisid	19	3,93	0,79	4,02	0,70	3,63	0,76
	tüdrukud	19	3,54	0,80	4,40	0,64	3,60	0,68

			Väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine							
			loovus		probleemilahendamisoskus		planeerimine		eetilisus ja jätkusuutlikkus	
Klassid	sugu	arv	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
12. kl	poisid	7	3,52	1,03	3,96	0,70	3,79	0,80	3,36	0,70
	tüdrukud	17	3,65	0,85	3,37	0,98	3,34	1,03	3,43	0,74
11.kl	poisid	11	3,73	0,65	3,68	0,54	3,11	0,64	3,59	0,60
	tüdrukud	15	4,00	0,72	3,40	0,78	3,32	0,78	3,40	0,55
10. kl	poisid	14	3,64	0,58	3,59	0,96	2,82	0,85	3,29	0,76
	tüdrukud	19	3,61	0,91	3,63	0,72	3,01	0,77	3,38	0,76
9. kl	poisid	19	3,60	0,80	3,83	0,55	3,09	0,90	3,38	0,78
	tüdrukud	19	3,53	0,98	3,67	0,43	2,95	0,89	3,43	0,62

			Ärivõimaluste avastamine		
			äriidee avastamine	keskkond	rahatarkus

Klassid	sugu	arv	M	SD	M	SD	M	SD
12. kl	poisid	7	3,89	0,83	3,62	0,73	3,68	1,21
	tüdrukud	17	3,41	0,94	3,22	0,98	3,09	1,11
11. kl	poisid	11	3,48	0,56	3,55	0,56	3,66	0,71
	tüdrukud	15	3,37	0,69	3,22	0,78	3,50	0,94
10. kl	poisid	14	3,38	0,72	3,55	0,48	3,07	0,81
	tüdrukud	19	3,45	0,80	3,42	0,89	3,04	0,94
9. kl	poisid	19	3,84	0,51	3,44	0,79	3,61	0,89
	tüdrukud	19	3,46	0,89	3,46	0,90	3,12	0,85

			Enesejuhtimine							
			metatunnetus		arenguuskumused		autonoomsus		emotsioonidega toimetulek	
Klassid	sugu	arv	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
12. kl	poisid	7	4,29	0,52	2,29	0,93	3,75	0,41	3,38	0,71
	tüdrukud	17	3,76	0,76	1,90	0,80	3,65	0,55	3,06	0,69
11. kl	poisid	11	4,00	0,54	2,12	0,64	3,16	0,39	3,39	0,57
	tüdrukud	15	3,78	0,51	2,02	0,75	3,25	0,34	3,33	0,52
10. kl	poisid	14	3,67	0,91	2,36	0,86	3,46	0,53	3,43	0,74
	tüdrukud	19	3,72	0,81	2,42	0,86	3,37	0,60	3,19	0,98
9. kl	poisid	19	3,74	0,55	2,47	0,96	3,58	0,58	3,40	0,81
	tüdrukud	19	3,82	0,62	2,12	0,76	3,33	0,54	2,95	0,88

Lisa 5. Ettevõtluse alapädevuste keskmised klasside alusel

	9. kl		10. kl		11. kl		12. kl	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Alapädevused								
Metatunnetus	3,78	0,58	3,70	0,84	3,87	0,53	3,92	0,73
Arenguuskumused	2,30	0,88	2,39	0,85	2,06	0,69	2,01	0,84
Autonoomsus	3,45	0,57	3,41	0,57	3,21	0,36	3,68	0,51
Emotsioonidega toimetulek	3,18	0,86	3,29	0,88	3,36	0,53	3,15	0,69
Loovus	3,56	0,88	3,63	0,78	3,88	0,69	3,61	0,88
Probleemilahendusoskus	3,75	0,49	3,61	0,82	3,52	0,69	3,54	0,93
Planeerimine	3,02	0,89	2,93	0,80	3,23	0,71	3,47	0,97
Eetilisus ja jätkusuutlikkus	3,41	0,70	3,34	0,75	3,48	0,57	3,41	0,72
Suhtlusoskused	3,74	0,81	3,63	0,87	3,85	0,79	3,57	0,80
Algatusvõime	3,61	0,71	3,58	0,63	3,79	0,52	3,71	0,88
Koostööoskused	4,21	0,69	3,99	0,77	4,15	0,54	3,78	1,06
Äriidee avastamine	3,65	0,74	3,42	0,76	3,41	0,63	3,55	0,92
Keskkond	3,45	0,84	3,47	0,74	3,36	0,71	3,33	0,92
Rahatarkus	3,36	0,89	3,05	0,88	3,57	0,84	3,26	1,15

Lisa 6. Korrelatsioonimaatriks

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1	Metatunnetus	<i>r</i>	1,00	-0,14	,203*	,434**	,361**	,640**	,370**	,336**	,438**	,362**	,296**	,455**	,326**	,475**
		<i>p</i>		0,14	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2	Arenguskumused	<i>r</i>	-0,14	1,00	0,16	-0,13	-,190*	-0,08	0,04	-0,03	-,263**	-,196*	-,218*	-0,10	0,13	0,01
		<i>p</i>	0,14		0,08	0,16	0,04	0,39	0,67	0,71	0,00	0,03	0,02	0,25	0,14	0,93
3	Autonoomsus	<i>r</i>	,203*	0,16	1,00	-0,03	0,13	,180*	0,16	0,11	0,10	0,11	0,12	0,18	0,16	0,03
		<i>p</i>	0,03	0,08		0,72	0,15	0,05	0,08	0,24	0,30	0,22	0,20	0,05	0,08	0,76
4	Emotsioonidega toimetulek	<i>r</i>	,434**	-0,13	-0,03	1,00	,404**	,423**	,341**	,211*	,449**	,439**	,316**	,329**	,298**	,315**
		<i>p</i>	0,00	0,16	0,72		0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
5	Loovus	<i>r</i>	,361**	-,190*	0,13	,404**	1,00	,276**	,356**	,275**	,460**	,489**	,398**	,473**	,189*	0,17
		<i>p</i>	0,00	0,04	0,15	0,00		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,06
6	Probleemilahendusoskus	<i>r</i>	,640**	-0,08	,180*	,423**	,276**	1,00	,320**	,302**	,461**	,406**	,334**	,553**	,501**	,518**
		<i>p</i>	0,00	0,39	0,05	0,00	0,00		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
7	Planeerimine	<i>r</i>	,370**	0,04	0,16	,341**	,356**	,320**	1,00	,430**	,273**	,388**	,247**	,461**	,405**	,435**
		<i>p</i>	0,00	0,67	0,08	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00
8	Eetilisus ja jätkusuutlikkus	<i>r</i>	,336**	-0,03	0,11	,211*	,275**	,302**	,430**	1,00	,217*	,362**	,279**	,437**	,433**	,431**
		<i>p</i>	0,00	0,71	0,24	0,02	0,00	0,00	0,00		0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
9	Suhtlusoskused	<i>r</i>	,438**	-,263**	0,10	,449**	,460**	,461**	,273**	,217*	1,00	,598**	,494**	,461**	,260**	,409**
		<i>p</i>	0,00	0,00	0,30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
10	Algatusvõime	<i>r</i>	,362**	-,196*	0,11	,439**	,489**	,406**	,388**	,362**	,601**	1,00	,490**	,538**	,295**	,392**
		<i>p</i>	0,00	0,03	0,22	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00	0,00	0,00
11	Koostööoskused	<i>r</i>	,296**	-,218*	0,12	,316**	,398**	,334**	,247**	,279**	,494**	,490**	1,00	,455**	,244**	,335**
		<i>p</i>	0,00	0,02	0,20	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00		0,00	0,01	0,00
12	Äriidee avastamine	<i>r</i>	,455**	-0,10	0,18	,329**	,473**	,553**	,461**	,437**	,461**	,538**	,455**	1,00	,449**	,472**
		<i>p</i>	0,00	0,25	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00		0,00	0,00
13	Keskkond	<i>r</i>	,326**	0,13	0,16	,298**	,189*	,501**	,405**	,433**	,260**	,295**	,244**	,449**	1,00	,467**
		<i>p</i>	0,00	0,14	0,08	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00		0,00
14	Rahatarkus	<i>r</i>	,475**	0,01	0,03	,315**	0,17	,518**	,435**	,431**	,409**	,392**	,335**	,472**	,467**	1,00
		<i>p</i>	0,00	0,93	0,76	0,00	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	

Olulisuse nivoo $p < 0,01$

Lisa 7. Koostöövormid kirjanduses ning ettevõtjate seisukohad

Võimalikud koostöövormid haridusasutuse ja ettevõtete vahel	
Koostöövormid kirjanduses ning raamdokumentides (Pittaway, Cope 2007; Hirschman, Voloshin 2007; Tynjälä 2008; Cooper 2014; Lackeus 2015; The European Entrepreneurship Education Network 2017; Kallas <i>et al.</i> 2018; Shahin 2020; Eesti Teadusagentuur 2021; Maldonado jt 2021; Lilischkis jt 2021; Eesti haridusvaldkonna arengukava 2021)	Koostöövormid Kose valla ettevõtete poolt (intervjuude alusel)
praktika (praktika või õpipoisiõpe, praktika korraldamine ettevõttes)	-
hooajatöö	hooajatöö
külalisesinejad (erinevad ettevõtete esindajad, vilistlased külalistundidesse)	vilistlased külalistundidesse
kooli esindamine (lahtiste uste päevad; koolikülastused)	-
külastused (õppekäik ettevõttesse, külastused ettevõtetes, ettevõtete ja asutuste külastus)	külastus ettevõttesse
töövarjutamine	töövarjutamine
ettevõtluslaager	-
eriüritused (projektipäevad, teemapäeva või -nädala korraldamine, rändnäituste korraldamine, toetamine)	osalemine ja sponsorlus projektipäeval, õpitubade läbiviimine
erivajadusega õppijale mõeldud lahendused	-
koostööprojektid (kooliülesed koostööprojektid, rahvusvahelised projektitegevused)	-
mentorlus (mentorid õpilasfirmadele, õpilaste individuaalsete või grupi äriideede väljatöötamisel ja elluviimisel, õppemängude loomine)	-
juhendamine (uurimis- ja loovtööde juhendamine, uurimistööde teemad ettevõtetelt)	-
huviringid (huviringi juhendamine, huviringide väljasõitudel osalemine)	-
ettevõtlik õppekava (panustamine ettevõtliku õppekava koostamisse, ettevõtte tegelike juhtumite lahendamine õppeainete ülesannetena, õpilaste poolt ettevõtte kliendiküsitluste, uuringute ja intervjuude läbiviimine, nt. reklaami- turundus- vm strateegia koostamine ja analüüs; ettevõtete audiovisuaalsete lahenduste loomine õpilaste poolt; ettevõtte kodulehe või sotsiaalmeediakonto kujundamine õpilaste poolt)	sotsiaalmeediakonto haldamine, sisutekstide tootmine
valikkursused (projektipõhise õppe ülesanded, valikaine loomine ja ühine elluviimine, uudsed õppeprogrammid)	valikaine turunduses, projektijuhtimises

Lisa 8. Uuringus osalenud ettevõtete kodeeritud tabel

	Ettevõte 1 (E1)	Ettevõte 2 (E2)	Ettevõte 3 (E3)	Ettevõte 4 (E4)
Koostöö olulisus üldhariduskooliga	Ei no miks mitte, ikka võib tulevikus teha koostööd...	Oleme ikka jah varasemalt koostööd teinud [...] Ettevõtjal on ikka põnev kui kooliga koostööd teha	Ikka oleme tenud koostööd, üsna tihedalt ma ütleksin...	Meie ei ole kooliga üldse koostööd varem teinud.
	... aga aega kahjuks pole...	kodulähedus hästi tähtis, eks ole ja mm., aga kuna ma ise olen selle kooli ära lõpetanud, siis .. on see emotsionaalne side ka alati, et...ikka tahad midagi tagasi anda kogukonnale.	...pigem sotsiaalne heategevus. Loomulikult aitame koole, sest oleme ju ise lapsevanemad või.. mm, varasemalt kooliga seotud õppijatena..me ju mõistame, kui oluline on õppetöös kuulata praktikuid ja näha erinevaid ettevõtteid	See annaks võimaluse noorel mõelda, mida ta soovib edasi õppida või kuhu gümnaasiumi lõppedes tööle minna.
Võimalikud koostöövormid kooli ja ettevõtete vahel	Oleme siin gümnaasiumi tüdrukuid suveks tööle võtnud	...varasemalt toetanud projektipäeva omapoolsete värvijääkide tootmisega	...oleme pakkunud gümnaasiumi noortele tööampse suveks, aga põhirõhk on ikkagi suunatud kutsekoolile [...]Kutsekooli õpilasi saame rakendada praktikavormis või õpipoisikoolitusena. Samuti olla praktikaettevõtteks oma töövaldkonnas.	Iseenesest võiksin tulla rääkima näiteks turunduse basic teemadel või teha koos katsetusi visuaalses disainis. Võin ka näidata mõnda projektijuhtimise tarkvara ja ka sellest, kuidas näiteks selle kõige juures oma aega planeerida.
	Töötubasid võib ka teha, aga siis on jälle ruumikitsikuse teema töökohal.	oleme ka suviti ikka siia võtnud keskkoolist poisse appi sellise heakorratöö peale	Ettevõtte juhina olen käinud rääkimas noortele koolis kuidas toimub töö ettevõttes ja kuidas läbi viia näiteks tööintervjuusid. Lisaks oleme aktiivselt novembris töövarjupäeva raames võtnud enda töötajatele töövarje, mis on tegelikult ju põnev kogemus ja seda nii töötajatele kui noortele endile.	Mis puudutab teisi koostöövorme üldhariduskooliga..., peame oma fookuse suunama ikkagi põhitegevusele. Näiteks loovtööde ja uurimistööde juhendamised jätaksime ikkagi õpetajate hoolde..kuigi see ei välista, et me ei võiks aidata näiteks loovtöö tulemi testimisel enda klientide seas.

Ettevõtjate hinnangud noorte, kui tulevikutöötajate, hoiakutele, oskustele ja teadmistele	<p>Ega noored, kes alles koolis käivad, nemad ju veel ei saagi omada neid teadmisi, mis ettevõtlus endast päriselt kujutab [...] Mõni inimene lihtsalt polegi ettevõtlik ja tahabki palgatööl käia...ja ta ei suudagi seda teha...ettevõtjal peab olema väga tugev närv ja väga suur pingetaluvus.</p>	<p>Kindlasti kohe ei tohiks noor karta ebaõnnestuda [...] Mina olen ehtne näide sellest, et mitu korda olen alustanud ja...mul on endal praegu kümme ideed peas, mida veel teha, aga mul on õnneks on teismeline kodus, kes tahab neid võimalda ise realiseerida.</p>	<p>Koostööoskus ja ka suhtlemisoskus on minu meelest ühed olulisemad... et kõik toleereiksid üksteist ning saadakse aru, mis on see ühine eesmärk.[...] Töötaja peab olema õppimisvõimeline ning suutma töötada erinevate rahvustega ja erinevates kultuurikeskkondades.</p>	<p>Minu meelest oskus töötada suurte andmemahutudega ja selgeks teha andmete taga olev sisu on kulla hinnaga..nende pealt ju langetatakse otsused.</p>
	<p>Inimene peab olema harjunud midagi tegema. On tulnud tööle noori, kes tahavad hästi palju palka. Kui keegi palub midagi teha, siis teeb ära ja istub jälle maha. Selline iseseisev mõtlemine ja kohusetunne on täitsa puudulikud.</p>	<p>... ja mõttetööl on ka suur tähtsus, mis on tulnud füüsilise töö kõrvale. Üldse...noortega peab kuidagi teistmoodi suhtlema, mm...õrnemalt. Ehitussektoris on lihtne – kui on tahtmist ja jõud kohale, siis aga palun...meil on ettevõttes üks töötaja, kes on meeletult selle viie aastaga õppinud ja täna ta on ettevõtte parim ja enimtasustatud töötaja. Ega meil ju ongi see praktiline kogemus ja saame olla kõrval mentoritena.</p>	<p>Kindlasti peaks noor orienteeruma digilahendustes ehk olema siis nõ digipädev, onju.</p>	<p>Loomulikult, kui hinnata tööandja seisukohalt, siis iga töötaja peab olema iseseisev, suutma ise ennast juhtida, koormust jagada, delegeerida ja motiveerida...ja lõpetuseks tooma tulemusi oma ettevõtte näol.</p>

Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks¹

Mina Cathy Sildver (*autori nimi*)

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Koostöövormid ettevõtetega õpilaste ettevõtluspädevuse arendamisel Kose valla üldhariduskoolis,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Marianne Kallaste,
(*juhendaja nimi*)

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna
Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu,
sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse
kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

_____ (kuupäev)

---

¹ Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal vastavalt üliõpilase taotlusele lõputööle juurdepääsupiirangu kehtestamiseks, mis on allkirjastatud teaduskonna dekaani poolt, välja arvatud ülikooli õigus lõputööd reprodutseerida üksnes säilitamise eesmärgil. Kui lõputöö on loonud kaks või enam isikut oma ühise loomingulise tegevusega ning lõputöö kaas- või ühisautor(id) ei ole andnud lõputööd kaitsvale üliõpilasele kindlaksmääratud tähtjaks nõusolekut lõputöö reprodutseerimiseks ja avalikustamiseks vastavalt lihtlitsentsi punktidele 1.1. jq 1.2, siis lihtlitsents nimetatud tähtaja jooksul ei kehti.